

Akcia „Selb“, odpoveď ŠtB na „vlak slobody“

SLAVOMÍR MICHÁLEK

Dňa 11. septembra 1951 prešiel vlakovou stanicou v Aši osobný vlak č. 3717, ktorý obstarával pravidelné spojenie medzi mestami Cheb a Aš. Napriek tomu, že tento vlak mal v Aši konečnú, nezastavil. Naopak, plnou rýchlou išiel ďalej k nemeckej štátnej hranici, ktorú prekročil o 15.10 hodine v smere na Selb. Vlaková súprava pozostávala z lokomotívy, vozňa na uhlie, jedného batožinového a troch osobných vagónov. V nich 111 cestujúcich. Takto sa začínali prvé kusé správy o vlaku slobody, resp. o udalosti, ktorá rozvírila verejnú mienku nielen v Československu.

Začiatok 50. rokov 20. storočia v Československu je obdobím „rozkvetu“ represíí, perzekúcií a likvidácie vymyslených, či skutočných nepriateľov komunistického režimu. Hlavným aktérom tohto besnenia bola štátna bezpečnosť (ŠtB), zlovestná organizácia s prepracovaným systémom práce. Počnúc prenasledovaním, cez postupné násilné psychologické a fyzické metódy, valcovala všetko. A najmä, plnila väznice.¹ Vnútorňý odpor a odboj proti totalitnému režimu v komunistickom štáte mal viacero podôb. Jednou z nich bol útek do demokratickeho sveta, ktorý na čele s USA predstavoval pre československú komunistickú mašinériu hlavného ideologického nepriateľa. Tieto úteky mali mnoho podôb, od pešieho

prechodu „zelenej“ hranice, s použitím pozemných dopravných prostriedkov, až po letecké úteky², a trvali počas celej existencie komunistického režimu. Čo československá komunistická propaganda interpretovala ako teroristický čin pod záštitou svetového imperializmu, to demokratický Západ nazýval osobnou odvahou, resp. cestou slobody. Medzi také patrili aj jeden jediný prípad v dejinách komunistického Československa republiky, ktorý sa uskutočnil pomocou únosu vlaku.

Aká teda bola história „vlaku slobody“?

Pri jeho prípravách a realizácii bola malá skupina štyroch ľudí. Hoci bola táto akcia výsledkom domácich totalitných pomerov v ČSR, bezpro-

stredne po jej uskutočnení nadobudla medzinárodný rozmer, aby sa po krátkom čase opäť vrátila do réžie ŠtB. Hlavným organizátorom únosu vlaku z Československa boli výpravca Karel Truxa (v dokumentoch ŠtB sa uvádza toto meno ako Truxa i ako Truksa), rušňovodič Jaroslav Konvalinka a úradník Václav Trobl, všetci traja z Chebu, a obvodný lekár z Ašu MUDr. Jaroslav Švec.

Krátko potom, čo osobný vlak v Aši nezastavil, a po jeho prekročení československej štátnej hranice sa začali objavovať prvé správy a hlásenia, adresované najprv Krajskému veliteľstvu štátnej bezpečnosti (KV ŠtB) v Karlových Varoch. Ich autormi boli velitelia miestnej Pohraničnej stráže, pasovej kontroly i železničných staníc

1 K politickým procesom v Československu a k práci ŠtB v sledovanom období existuje množstvo literatúry, na ilustráciu uvediem aspoň štyri publikácie: HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Univerzum, Praha 1990; PEŠEK, Jan: *Odvrátená tvář totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948–1953*. Historický ústav SAV – Nadácia Milana Šimečku, Bratislava 1998; KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnosť. Státní bezpečnost 1948–1956*. Doplněk, Brno 1999 a PERNES, Jiří – FOITZIK, Jan (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.–16. dubna 2003 v Praze. Prius – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Brno – Praha 2005.

2 Úteky spoza železnej opony uskutočňovali ich aktéri pomocou rôznych dopravných prostriedkov. Väčšinou išlo o nákladné a osobné automobily, alebo pešo cez „zelenú hranicu“. Niekedy však aj pomocou obrneného transportéra, žeriavu, tanku, traktora, rogalu, balóna a dopravného lietadla. Objavilo sa aj práškovacie lietadlo. K uvedenej problematike bližšie pozri: PEJČOCH, Ivo: *Hrdinové železných opon. Úteky do svobodného sveta s pomocí neobvyklých technických prostředků v letech 1949–1989*. Svět křidel, Cheb 2008.

Cestujúci pred „vlakom slobody“

Foto: ABS

v Aši a Chebe. Z nich vyrábalo karlovarské KV ŠtB správy, ktoré adresovalo veliteľstvu ŠtB na ministerstve národnej bezpečnosti (MNB) v Prahe. Všetky tieto podkladové správy sa v podstate zhodovali, boli popisné a ich informačná hodnota tkvela len v rovine bezprostredných známych a viditeľných faktov: vlak vyrazil z Chebu o 14.12 hodine ako osobný vlak č. 3717 do AŠu. Nadväzoval na tzv. kúpeľné rýchliky z Košíc a Plzne do Prahy a z Prahy do Chebu. V Chebe nastúpil do vlaku ako rušňovodič Jaroslav Konvalinka s kuričom Josefom Kalabzom a Karlom Truxom. Po zastávke vo Františkových Láznach nasledovala zastávka v Hazlove. V Hazlove s Konvalinka fingovali hľadanie poruchy na brzdnom systéme vlaku, pričom vypustili vzduch z brzdových záklopiek. Za stanicou Hazlov zastavil vlak znova a Konvalinka s Truxom opäť kontrolovali brzdy. Po vjazde do železničnej stanice v Aši vlak spomalil, Truxa s pištoľou prinútil kuriča Kalabzu ľahnúť na podlahu lokomotívy, stroj-

vodca Konvalinka pridal rýchlosť a vošiel na koľaj vedúcu z AŠu do Selbu-Plössingu a zastavil až 500 metrov za štátnou hranicou na nemeckom území. Tu Truxa a Kovalinka hovorili s príslušníkmi nemeckej pohraničnej stráže (GP – Grenzpolizei) a po polhodine vlak pokračoval do Selbu. V Selbe na stanici vystúpilo z vlaku okolo 20-25 ľudí, s batožinou a malými deťmi. Ostatných cestujúcich strážiila vo vlaku americká vojenská polícia (MP – Military Police). Cestujúcim vo vlaku povolili obmedzený pohyb, vyzývali a prehovárali ich, aby zostali za hranicami. Vo vlaku zostali celú noc.³ Okrem civilných osôb boli medzi nimi i dvaja vojaci a jeden príslušník Zboru národnej bezpečnosti (ZNB).

Po príchode vlaku do Selbu bola vlaková súprava podľa citovanej správy obkľúčená orgánmi GP a americkými vojenskými jednotkami MP. Okrem skupiny, ktorá za účelom opustenia republiky odišla do Nemecka, zostali cestujúci vo vlaku. Nasledovala agitácia, aby sa nevracali.

Ďalší deň podvečer, okolo 18.00 hodiny, boli naložení do vojenských nákladných áut a odvezení cez Weiden do amerického vojenského tábora Gräfenberg (bývalé Rommelove kasárne), asi 100 kilometrov od Selbu. Tu boli ubytovaní a nasledujúci deň doobeda podrobení výsluchu, potom poobede znova prevezení do Selbu a o 17.00 hodine 77 ľudí, ktorí žiadali návrat do Československa, odovzdali československým orgánom na štátnej hranici. V Nemecku zostalo 34 ľudí z vlaku.

V snahe docieľiť čo najskorší návrat československých občanov i vlakovej súpravy nazad do ČSR vyslalo československé ministerstvo zahraničných vecí 13. septembra 1951 do Nemecka skupinu na čele s E. Buschom (ďalej M. Jablonský, V. Keller a vodič auta), ktorá mala s americkými okupačnými orgánmi rokovať. Skupina po príchode do Selbu zistila, že je tam len vlak. Keďže nik z kompetentných v Selbe nebol ochotný s nimi rokovať, rozhodol sa Busch odcestovať do Mníchova. Krátko pred Mníchovom skupinu zastavili a eskortovali na mníchovské veliteľstvo Military Police. Za účasti príslušníkov americkej spravodajskej služby CIC (Counter Intelligence Corps) bola československá skupina vypočutá a predložila požiadavku o vrátenie troch príslušníkov československých ozbrojených síl (vojaci Pohraničnej stráže Bohumil Hrázský a Demeter Verguliak a vrchný strážmajster ZNB František Krahulec) do ČSR. Šéf emigračného oddelenia na americkom okupačnom úrade v Mníchove Robert J. Sutton Buschovi oznámil, že sa im nič nestalo a že sa vrátiť nechcú. Súčasne do diplomatických pasov Buscha a jeho skupiny k vstupným vízám (vystavil ich vedúci pražskej kancelárie spojeneckej komisie Roger James) pripísal, že ruší ich pobyt v Mníchove i v americkej okupačnej zóne.

3 Archiv bezpečnostních složek Praha (ďalej len ABS), fond (ďalej len f.) Historický fond MV (ďalej len MV-H), archívne číslo (ďalej len a. č.) H-269 (Akce „SELB“), správa prednostu železničnej stanice v Chebe, správa náčelníka Pohraničnej stráže, správa oddielu Pasovej kontroly v Chebe z 12. septembra 1951. V prípade, ak Američania nevrátia vlak, navrhol veliteľ Pohraničnej stráže plk. Ludvík Hlavačka prijať opatrenia takto: stretnúť sa s GP a žiadať vysvetlenie, podľa toho pripraviť podklady pre MNB pre diplomatickú nótu a žiadať vrátenie cestujúcich i vlaku.

V sprievode CIC boli eskortovaní cez Norimberg po Rozvadov.⁴ Uvedená aktivita Prahy tak nedosiahla hmatateľný výsledok. Tí, čo sa chceli vrátiť, tých vrátili. Tí, čo chceli zostať v Nemecku, zostali. A traja príslušníci československých ozbrojených síl (dvaja vojaci a jeden príslušník ZNB) zostávali prechodne v Nemecku. A v Nemecku zostával zatiaľ aj osobný vlak, strážený nemeckou pohraničnou políciou a americkými vojenskými jednotkami.

Cestujúci z vlaku, ktorí sa rozhodli vrátiť, boli z československej hranice prevezení dvoma autobusmi na veliteľstvo ŠtB v Aši, kde sa po pohostení⁵ začal ich výsluch.⁶ Za ich prvé vyšetrowanie zodpovedal krajský veliteľ ŠtB v Karlových Varoch npor.

Josef Kryl. Ten v dvoch správach veliteľstvu ŠtB v Prahe dňa 16. septembra 1951 v podstate zopakoval známe fakty o prechode vlaku, o vypustení vzduchu z tlakových bŕzd a o vyradení záchranej brzdy z prevádzky v každom vagóne, o opustení vlaku 25-člennou skupinou pri prvom zastavení vlakovej súpravy 500 metrov za československou štátnou hranicou, o prevoze ostatných cestujúcich do amerického výcvikového tábora, kde dostali jedlo, toaletné potreby a kde ich prehovárali, aby zostali v Nemecku, pričom im bolo sľubované vhodné zamestnanie. Okrem 25-člennej skupiny, ktorá opustila vlak ihneď za hranicou, zostali v Nemecku ďalší deväti ľudia, medzi nimi i štyria študenti: Jaroslav Bureš, Ota-

kar Otčenášek, Zdeněk Jager a Vjesja Kyselovská.⁷ Npor. Kryl ďalej v správach zo 16. septembra 1951 uviedol, že doterajším vyšetrowaním sa zistilo, že išlo o dlho pripravovanú akciu, pričom zdrojom prvotných informácií o nej bola, okrem vypočutých cestujúcich z vlaku a ich rodinných príslušníkov, aj Jiřina Zelená, vlaková sprievodkyňa, ohrdnutá a tehotná milienka Karla Truxu, ktorý ju nevezal so sebou. Zo 111 cestujúcich vo vlaku sa do ČSR vrátilo 77.⁸ Zvyšných 34 tvorili Švec, Truxa, Konvalinka a Trobl s rodinami, ďalej spomínaní štyria študenti, traja príslušníci československých ozbrojených síl a ďalšie osoby – Karel Ruml, Vladimír Šilhart, Františka Bublíková a Jiří Kryštofek z Ašu.⁹

Karel Truxa ako výpravca (vľavo) a v období svojej mladosti

Foto: ABS

4 Archiv ministerstva zahraničních věcí České republiky Praha (ďalej len AMZV ČR), f. Teritoriální odbor – Dokumentace (ďalej len TO-D), USA, 1946–1951, sešit č. 2, č. j. 139.360-A/V-1/51.

5 Obložené chlebičky a pivo.

6 ABS, f. MV-H, a. č. H-269, dve správy veliteľa KV ŠtB v Karlových Varoch npor. Josefa Kryla zo 16. septembra 1951, adresované veliteľstvu ŠtB v Prahe.

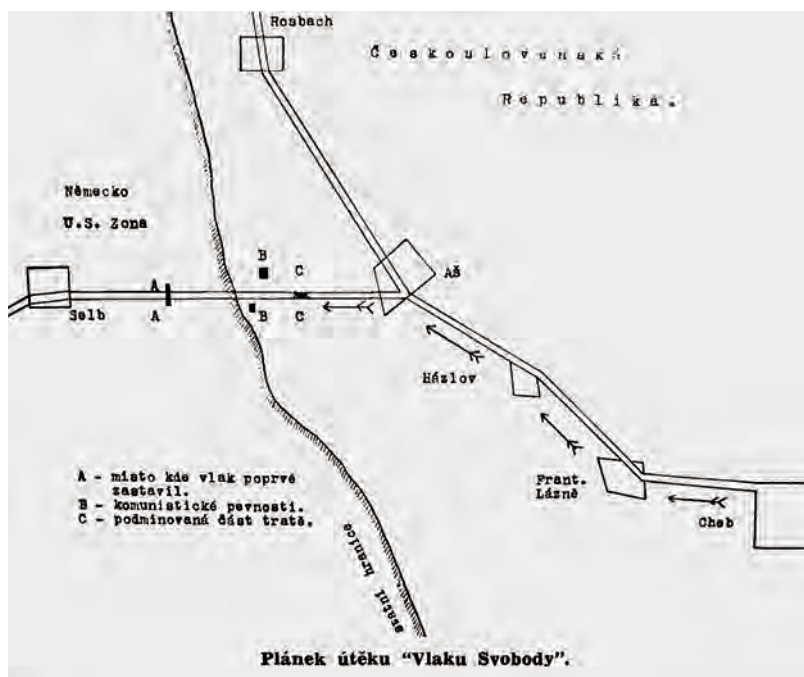
7 Tamže, dve správy veliteľa KV ŠtB v Karlových Varoch npor. Josefa Kryla zo 16. septembra 1951, adresované veliteľstvu ŠtB v Prahe.

8 V československých dokumentoch i v dobovej tlači sa uvádza rôzny počet cestujúcich vo vlaku: 96, 106, 110, 111, 120 a 164. Na nezrovnalosť s presným počtom osôb vo vlaku upozornil aj VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951–1955*. ÚSTR, Praha 2008, s. 124–125.

9 Dňa 13. septembra 1951 boli z Nemecka do ČSR odovzdaní títo československí štátni občania: Marie Kohoutková, Květoslava Babková, Zdenka Hýblová, Tajsa a Nadežda Petrtýlové, Karel Petrtýl, Milena Havlasová, Helena Voleská, Marie Lešková, Božena Trajboldová, Edita Linhová, Viola Miškovičová, Božena Cikánková, Miloslava Dusíková, Emílie Kovářová, Jarmila Černá, Emil Zemanovič, Helena Mansfeldová, Květa Paludová, Emanuel Brynda, Jiřina Malčánková, Anna Vernerová, Marie Syrová, Věra Střílková, Charlotta Hudecová, Anežka Prusová, František Šafář, Karel Roesch, Helena Králová, Karolína Radová, Pavel Rada, Ludmila Nevrlá, Johann Uhl,

Uvedené správy J. Kryla zo 16. septembra 1951 boli obsahovo sumárom výpovedí 77 navrátilcov. Všetky tieto výpovede sú fakticky identické. Každá však je jedinečná ako pohľad konkrétneho jednotlivca, počnúc učiteľkou z Chebu Gertou Adlerovou, študentmi chebského gymnázia, či kúpeľnými hosťami Františkových Lázní z celého Československa, ktorí boli práve na výlete, napr. Slovenky Anny Pavúkovej, ktorá reemigrovala v roku 1948 z Rumunska. Všetci svorne hovorili o slušnom správaní ozbrojených nemeckých a amerických príslušníkov, o dobrej strave, o prehovaraní, aby zostali v Nemecku, ako aj o pozornosti médií a o fotografovaní. Napr. Charlotta Hudecová opísala vo svojej výpovedi kvalitné jedlo, čisté ubytovanie vo vojenskom výcvikovom tábore. Spomenula tiež vyhrávanie gramofónu s českými pesničkami na dvore tábora. Murár z Ašu František Jícha ocenil americké konzervy, kávu a cigarety. Študentka Jiřina Novotná hodnotila celú akciu ako únos, pretože bola zavlečená a držaná v Západnom Nemecku proti svojej vôli. Anna Odehnalová sa ako členka KSČ od roku 1947 postavila za politiku strany. Hájila nielen jej záujmy, ale i záujmy ČSR. Väčšina z tých, čo pochádzali z Ašu, označovala za strojcov únosu MUDr. Šveca a výpravcu Truxu.¹⁰

Výpovede 77 dobrovoľne navrátiťších sa z nedobrovoľných účastníkov vlakovej akcie do Nemecka mali pre ŠtB a na jej vyšetrenie celého prípadu, ktorý dostal krycí názov „Selb“, len vedľajší význam. Ich prínos spočíval iba v tom, že zachytávali fakty samot-

Plánik útěku vlaku tak, ako ho zhotovila ŠtB

Zdroj: ABS

ného únosu vlaku a dvojdňový nútený pobyt v NSR. Svoju úlohu v celom prípade skončili podpísaním výpovedí.¹¹ Oveľa dôležitejšie pre ŠtB bolo získanie informácií o príprave celej akcie. Preto rozbehla dôsledný a hĺbkový vyšetrovací proces s osvedčeným mechanizmom a metódami, aby odhalila celé pozadie útěku. Za obrovskú štátnu blamáž bolo treba nájsť vinníka a potrestať ho. A to samozrejme s predpokladaným pozadím konšpirácie a aktivít špiónov a agentov imperialistického Západu.

Systém rozpracovania prípadu za účelom získania informácií o pozadí

únosu vlaku mal svoj osvedčený scenár. ŠtB rozpútala vyšetrovanie v podobe spriadania pavučín, pričom začala s najbližšími príbuznými aktérov. Prvými, koho vypočula, s cieľom získať sieť mien podieľajúcich sa na únose, boli príbuzní Karla Truxu. Za najslabší článok označila Truxovu milenkku Jiřinu Zelenú, jeho matku Eleonoru Truxovú a svokru Mariu Růžičkovú. Najmä výpoveď Zelenej prispela k odhaleniu a zatknutiu ďalších ľudí. Celkovo ŠtB rozpracovala 171 ľudí, z nich 70 bolo postupne v rokoch 1951–1954 aj odsúdených.

Frieda Uhlová, Josef Hermann, Hedvika Hermanová, Blažena Pluhařová, Marie Komárková, Jaroslava Ledlová, Rudolf Žemlička, Marie Žemličková, Irena Tomková, Václav Hlavička, Jaroslav Hala, Stanislav Brož, Karel Opavský, Eva Čechvalová, František Kostka, Božena Kloudová, Anna Odehnalová, Anna Pavúkovej, Jan Kosík, Květa Kaplanová, Karel a Zdeněk Kaplan, Marie Trnková, Margita Svobodová, Antónie Černecká, Božena Brokešová, Cyril Malina, Karolína Sodomová, Gerta Adlerová-Fröhlichová, Danuše Trísková, vlakvedúci Alois Bém, Margarita Kulovaná, Ing. Klement Holý, Jiřina Novotná, Jiřina Králová, Blanka Pátková, Eva Mochnacová, Helena Altmanová, František Jícha, Josef Sedlák st., Josef Sedlák ml., Miroslava Sedláková, Otakar Kessler a Jiří Černý.

¹⁰ Výpovede 77 ľudí (52 žien a 25 mužov), ktorí boli v unesenom vlaku a ktorí sa vrátili nazad do Československa, sú súčasťou operačného zväzku „Akce Selb“ uloženého pod a. č. H-269 v ABS.

¹¹ Časť niektorých výpovedí, napr. Gerty Adlerovej, Jaroslava Halu a Anny Pavúkovej, využila verejne aj československá komunistická propaganda. Prezentovala ich ako snahu západných úradov presvedčiť unesených československých občanov, avšak oni odolali, odmietli väbenie, čím dokázali lásku k vlasti a k jej zriadeniu. A pri návrate domov odpovedali Američanom *budovateľskými pesničkami a piesňami sovietskych stachanovcov*. *Pravda*, roč. 32, č. 222, 20. septembra 1951.

Podľa výpovedí Truxovej milienky, matky a svokry bolo jasné, že vedeli o príprave únosu vlaku, ako aj o najbližších Truxových spolupracovníkoch, hlavne o Konvalinkovi, s ktorým sa Truxa pravidelne stretával pri rôznych plánovaných príležitostiach. Na základe týchto troch výpovedí podal 18. septembra 1951 veliteľ KV ŠtB v Karlových Varoch Josef Kryl správu, podľa ktorej sa vyšetrovanie uvedených troch žien zameralo hlavne na odhalenie siete pomáhačov únosu, ktorí zostali v Československu. Do prípadu tak boli zapojení ďalší, taxikár František Fiala z Chebu, výpravca stanice v Aši, správca stanice v Hazlove František Holoubek a ďalší.¹² Podľa tejto správy išlo o tzv. hĺbkový výsluch, ktorým sa kruh okolo pomáhačov zväčšoval. Uvedený fakt potvrdzovali priebežne vypracovávané správy KV ŠtB v Karlových Varoch, čo sa odzrkadľovalo na ďalšom vyšetrovaní. Základ úspechu ŠtB položila Jiřina Zelená, ktorá sa viackrát zúčastnila na Truxových stretnutiach s ostatnými členmi odbojovej skupiny v okolí, napríklad s Josefom Čutkom z okresného súdu v Karlových Varoch, s Aloisom Vařejkom a Ing. Josefom Sršňom z krajského sekretariátu Svazu bojovníkov za slobodu (SBS) v Karlových Varoch. Prostredníctvom nich sa vďaka Truxovi Zelená zoznámila aj s Františkom Šilhartom st., bývalým majiteľom inzertnej kancelárie v Prahe, ktorý bol jedným z hlavných organizátorov príprav prejazdu vlaku, ako aj s jeho synom Vladimírom Šilhartom, agentom francúzskej spravodajskej služby v ČSR, ktorý bol jedným z aktérov únosu. Na základe týchto informácií od Zelenej zatkla ŠtB Františka Šilharta st., ktorý sa po zverskom výsluchu priznal k spolupráci na príprave únosu i na spolupráci so

zahraničnou spravodajskou službou.¹³ Do mlynu vyšetrovania ŠtB sa tak cez Šilharta dostali ďalší: Václav Růžička, Rudolf Průcha, Čeněk Dědič, Miloš Kašák, Josef Radvanovský, Emil Horváth, Karel Voženilek a Herman Tausik.¹⁴ Potom nasledoval nový, viacerými skúsenosťami potvrdený postup, označovaný ako akcia „I“, ktorého cieľom bolo rozpracovanie menovaných a ktorí dopĺňali ďalších. Pri týchto výsluchoch sa tiež zistilo, že únosu vlaku sa dalo predísť. Vyšetrovatelia ŠtB v Karlových Varoch Antonín Převrátel a Ctibor Andrášek vykonali 27. septembra 1951 výsluch zaisteného spolupracovníka KV ŠtB v Brne Oldřicha Skotala pod krycím menom „Fedor“, ktorý pôvodne pracoval ako vedúci krajskej správy zberne surovín v Olomouci a ktorý si v čase únosu vlaku odpykával 30-mesačný trest za kriminálnu činnosť. Vyšetrovaním Skotala sa zistilo, že svojmu riadiacemu dôstojníkovi na KV ŠtB v Brne odovzdal až dve písomné správy o chystanom odchode vlaku z Chebu do zahraničia, druhú z nich 18. januára 1951. Tieto Skotalove správy potvrdil MUDr. Josef Havránek z Karlových Varov. Agent Skotal pri vyšetrovaní na konci novembra 1951 ďalej uviedol, že 8. marca 1951, teda v čase, keď už bol v zaisťovacej väzbe, navštívili ho vyšetrovatelia ŠtB z Prahy, ktorí mali so sebou obe jeho menované správy z januára 1951 o prechode vlaku do zahraničia, organizovanom Truxom a spol. Kontrolovali hodnovernosť týchto správ, pričom agent „Fedor“ znova potvrdil ich pravdivosť.¹⁵ Táto informácia dokazovala fakt o nezodpovednom počínaní na Krajskom veliteľstve ŠtB, najmä brnianskeho riadiaceho dôstojníka, agenta ŠtB „Fedora“. Únosu vlaku sa dalo zabrániť rozpracovaním osôb, ktoré Skotal

v správach uviedol. Išlo o Milenu Záhorskú a jej manžela, Jiřinu Brandejsovú či MUDr. J. Havránka. Všetci totiž vedeli o príprave únosu priamo od Truxu už v roku 1950. Toto konštatovanie potvrdzovala ďalšia správa KV ŠtB v Karlových Varoch z 11. decembra 1951. V tejto správe sa predpokladalo ukončenie prípadu do konca mesiaca s tým, že budú nasledovať verejné pojednávania na Štátnom súde. Zároveň sa malo podľa správy pokračovať v zaisťovaní a odhaľovaní siete pomáhačov. V tom čase bolo vo väzbe KV ŠtB v Karlových Varoch už 15 osôb: Josef Čutka, Josef Sršeň, František a Marie Růžičkovi, Stanislav Papež, Josef Bodlák, Václav Tichý, Milena Koliášová, Jiřina Zelená, František Šilhart ml. a st., Alois Vařejka, Jaroslava Sršňová, Josef Radvanovský a Rudolf Průcha.¹⁶

Pôvodný zámer ŠtB ukončiť vyšetrovanie akcie „Selb“ do konca decembra 1951 bol nereálny. V správe o priebehu vyšetrovania z 12. februára 1952 sa uvádzalo, že bude potrebné rozpracovať ďalších ľudí, z ktorých budú niektorí zatknutí. Preto sa predpokladalo, že nemožno rátať s ukončením akcie skôr než do troch mesiacov. Táto správa KV ŠtB v Karlových Varoch hovorila tiež o tom, že hoci podstata trestnej činnosti páchatelov je vo všeobecnosti zhodná, predsa len sú jej aktéri z rôznych „sfér“. Dosať bolo zatknutých 26 osôb a v rámci verejného procesu pred štátnym súdom navrhol šéf vyšetrovateľov ŠtB v Karlových Varoch Josef Kavan, aby boli rozdelení do troch skupín. Prvú mali tvoriť ľudia, ktorí boli podľa ŠtB napojení na západné spravodajské a špionážne služby. Sem patrili:

1. František Šilhart st., ktorý spoluorganizoval prípravu prejazdu vlaku do Nemecka, čím pomáhal synovi, agentovi francúzskej spravodaj-

12 ABS, f. MV-H, a. č. H-269, správa J. Kryla z 18. septembra 1951 pre MNB – veliteľstvo ŠtB v Prahe.

13 Františka Šilharta st. zatkla ŠtB 12. novembra 1951. Jeho výsluch (vybité zuby, spútaný v bunkri pri ostrom svetle) trval 14 dní. Viz JIŘÍK, Václav: *Vlak slobody. Kniha reportáží z moderních dějin*. Svět křidel, Cheb 1999, s. 223.

14 ABS, f. MV-H, a. č. H-269, správa veliteľa vyšetrovacieho oddelenia KV ŠtB v Karlových Varoch ppor. Josefa Kavana z 26. septembra 1951.

15 Tamže, správa KV ŠtB v Karlových Varoch zo 4. decembra 1951 pre veliteľa ŠtB na MNB pplk. Jaroslava Horu.

16 Tamže, správa KV ŠtB v Karlových Varoch z 11. decembra 1951 pre veliteľstvo ŠtB v Prahe, č. j. A-34371/303-51.

dajskej služby, na úteku za hranice. Ako spolupracovník americkej spravodajskej služby CIC bol riadený západnými agentmi Milošom Kašťákom, Rudolfom Prúchom, Emanuelom Látom a Emilom Horváthom a na základe ich inštrukcií vytvoril v Prahe protištátnu špiónážnu skupinu, sústreďoval správy dôležité z hľadiska obrany štátu a tieto odovzdával agentom CIC.

2. Rudolf Průcha, živnostník z Chebu, organizoval ilegálne prechody do Nemecka ako agent CIC, vo svojej reštaurácii vytvoril stredisko, kde sa odovzdávali špiónážne správy a inštrukcie, prechovával agentov CIC prichádzajúcich z Nemecka do Československa a prevzal riadenie pražskej špiónážnej bunky F. Šilharta st., spolupracoval s príslušníkmi ZNB a západnými agentmi Milošom Kašťákom, Vratislavom Šteifom, Oldřichom Drahokoupilom, Václavom Němcom a Antonínom Láchom.

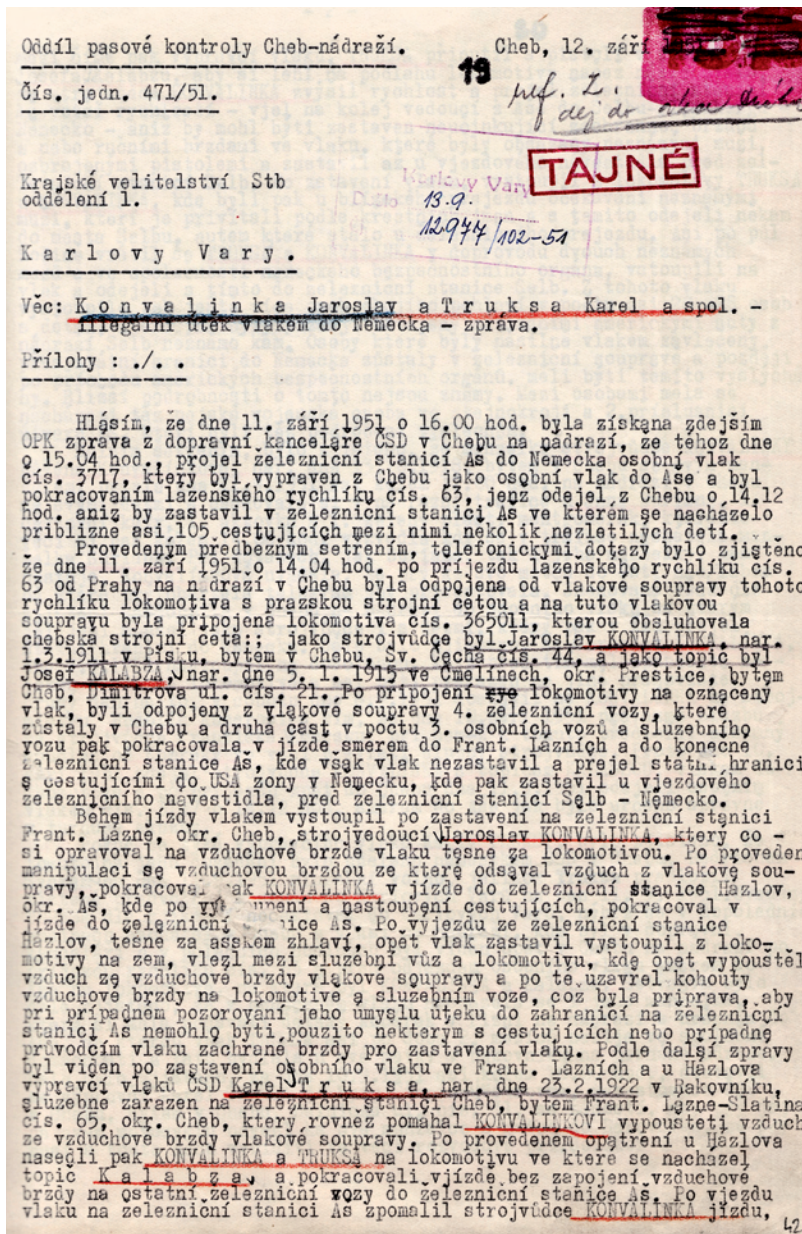
3. Václav Syrovátka, v tom čase odsúdený na 15 rokov väzenia, spolupracoval s agentmi Emanuelom Látom a Milošom Kašťákom a pôvodne aj s popraveným americkým agentom Jaromírom Nechanským.

4. Josef Sršeň, organizačný tajomník SBS v Karlových Varoch, spolupracoval s K. Truxom pri prejazde vlaku do Nemecka, vo svojom byte schovával tri mesiace Vladimíra Šilharta, ktorému dodával špiónážne správy cez Aloisa Vařejku a Josefa Čutku.

5. Josef Radvanovský, bývalý generálny riaditeľ ČSD v Prahe, spolupracoval s Truxom i Šilhartom st., ktorým dodával správy o organizačnej štruktúre a o vozovom parku ČSD. Tiež bol pôvodne jedným z tých, čo mali byť v unesenom vlaku, avšak odmietol odísť z ČSR kvôli svojej milenke.

6. František Šilhart ml., syn Františka Šilharta st. a brat Vladimíra Šilharta, spolupracoval s nimi na prípravách únosu vlaku, pomáhal vyzbrojiť Truxovu skupinu zbraňami. Bol zatknutý počas výkonu vojenskej prezenčnej služby.

7. Václav Růžička, úradník z Melantrichu v Prahe, bol v priamom kontakte s Prúchom a Kašťákom, odovzdával im špiónážne správy vojenského a hospodárskeho charakteru.

Hlásenie oddelenia pasovej kontroly Cheb-hl. stanica o úteku vlaku zo dňa 12. septembra 1951 Zdroj: ABS

8. Čeněk Dědič, zamestnanec pražského n. p. Výzdoba, bol členom Šilhartovej bunky a bol v priamom kontakte s Prúchom a Kašťákom.

9. Jan Follprecht, úradník z Chebu, sústreďoval u seba špiónážne správy od Emila Horvátha. Po Horváthovom úteku za hranice riadil jeho odbojovú skupinu a svoju pozornosť sústreďoval na spoluprácu s dvojitzými

agentmi ZNB (Miloš Kašťák, Antonín Lácha, Oldřich Drahokoupil).

10. Jiří Novák, čašník z Chebu, spolupracoval s agentmi CIC Josefom Křivkom, Kašťákom a Láchom, organizoval ilegálne prechody do Nemecka.

11. Jiřina Zelená, sprievodkyňa vlaku a milenka K. Truxu, bola zapojená do priprav útoku, poznala všetkých organizátorov, za hranice net-

odišla, lebo bola tehotná a mala byť spojkou v budúcnosti.

12. Ladislav Krátký, úradník z Chebu, ktorý spoluorganizoval prechody cez „zelenú“ hranicu, odovzdával špionážne správy Horváthovi.

Celkovo išlo v tejto skupine o ľudí z radov civilných osôb a v priebehu verejného pojednávania mali byť proti nim využité výpovede zatknutých príslušníkov ZNB (tzv. dvojitych agentov).

Druhá skupina bola špecifická v tom, že sa v nej „našli“ príslušníci ZNB, tzv. dvojití agenti, resp. tzv. agenti s protištátnymi aktivitami. Zatiaľ boli piati:

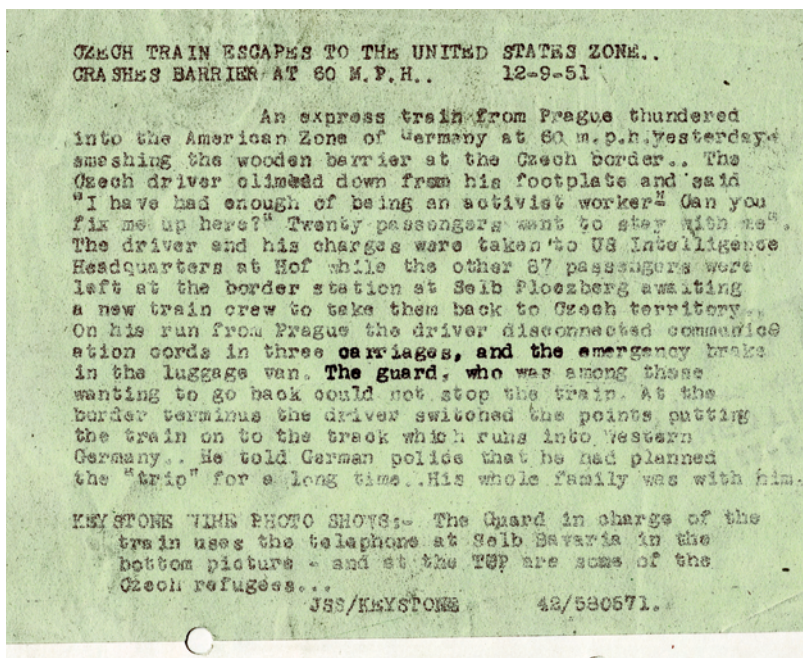
1. Miloš Kašák, bývalý príslušník ZNB zo Starej Role (okres Karlovy Vary), už na začiatku roku 1952 odsúdený na 11 rokov odňatia slobody, ktorý bol na protištátnu činnosť naverbovaný počas výkonu vojenskej prezenčnej služby v útvaru Pohraničnej stráže v Mokřinách krčmárom Rudolfom Průchom z Chebu. Neskôr bol v styku s agentmi CIC Horváthom a Látom, podľa inštrukcií ktorých fungoval ako spojka medzi nimi a Šilhartovou bunkou v Prahe.

2. Antonín Lácha, príslušník ZNB, služobne zaradený na KV ŠtB v Ústí nad Labem, spolupracoval s Kašákom, Průchom, Látom, Horváthom a sprevádzal ilegálne osoby do Nemecka.

3. Oldřich Drahekoupil, vrchný strážmajster ZNB, služobne viazaný na veliteľstve v Prahe, zúčastňoval sa na stretnutiach so spomínanými agentmi CIC, bol prevádzkačom a bol v styku so Šilhartovou skupinou.

4. Vratislav Šteif, príslušník ZNB na okresnom veliteľstve v Chebe, spolupracoval na špionážnych úlohách a spolupracoval s Látom a Follprechtom, ktorým poskytol nové a čisté (nevyplnené) občianske legítimácie.

5. Václav Němec, príslušník ZNB vo Františkových Láznach, prevádzal osoby cez „zelenú“ hranicu, spolupracoval s Láchom a Šteifom.

Spríevodný text k fotografiám, ktoré získal fotoreportér agentúry Keystone Džroj: ABS

Správa ďalej konštatovala, že aj túto skupinu ZNB a zároveň agentov západných spravodajských služieb bude možné spracovať vo verejnom pojednávaní, určenom výhradne pre príslušníkov ZNB. Mali byť výstahou pre ostatných, že prípadné protištátne aktivity príslušníkov ZNB budú náležito potrestané.

V tretej skupine boli osoby s menšou trestnou činnosťou. Išlo napr. o Josefa Bodláka, rušňovodiča ČSD z Chebu, Vlastu Vlachovú z Prahy, milenkú Vladimíra Šilharta, Jaroslavu Sršňovú, manželku Ing. Sršňa, JUDr. Jana Čutku a Josefa Čutku. Ďalej sem patril príslušník Sboru väzenskej stráže (SVS) zo Sokolova Václav Tichý, tiež Stanislav Papež, Marie Šteifová a Jaroslav Mazanec. Všetci títo boli informovaní o prípravách únosu vlaku.¹⁷

Keďže v procese vyšetrovania sa vynárali nové a nové osoby, ŠtB v spriadaní pavučiny pokračovala ďalej. Zaujímavosťou bolo, že na začiatku sa v zápisoch z výsluchov

objavili aj mená politických komunistických prominentov - Marie Švermová, Rudolf Slánský, Vladimír Clementis, Ladislav Kopřiva - avšak len vo výpovedi Františka Šilharta st. Šilhartovi, ktorého výsluchy boli najviac sadistické, priam brutálne, bol nasadený do cely agent ŠtB (čo bol bežný spôsob, resp. jedna z osvedčených metód vyšetrovania ŠtB) Karel Voženílek. Avšak Šilhart spomínal tieto politické „esá“ len vo všeobecnej rovine. Iba v prípade ministra národnej bezpečnosti L. Kopřivu „spoluväzňovi“ uviedol, že bol v styku s riaditeľom Čedoku v Prahe Pavlom Tomanom, bývalým sekretárom ministra Kopřivu, ktorý keby vedel o jeho postavení, určite by mu pomohol. Uvedené prominentné mená sa objavili len v jednej výpovedi akcie „Selb“, preto dnes nevieme bez dokumentov verifikovať, prečo sa v rozpracovanom procese viackrát neobjavili. Snáď aj preto, že ŠtB ich mala „zaradených“ v oveľa vý-

17 Tamže, správa o priebehu vyšetrovania Akcie Selb, vypracovaná veliteľom vyšetrovacieho oddelenia na KV ŠtB v Karlových Varoch J. Kavanom 10. septembra 1952.

znamnejšej (priam gigantickej) protištátnej rovine. Najmä Švermovú, Slánského a Clementisa, nie však Kopřivu.

Hoci ŠtB venovala svoju pozornosť hlavne odhaleniu siete domácich odbojových skupín, resp. ľudí, ktorí sa rôznou mierou na „vlak slobody“ podieľali, obsahuje vyšetrovací spisový materiál (okolo 1200 strán) akcie „Selb“ aj dokumenty (tzv. ustanovky) o organizátoroch a aktéroch únosu – Truxovi, Švecovi a Konvalinkovi. O Troblovi chýbajú snád aj preto, že pracoval i pre ŠtB.

Ustanovka bol akýsi „osobnostný“ spis človeka, ktorého ŠtB vyhodnocovala zo štyroch uhlov pohľadu: politická činnosť po roku 1945, pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu, styky menovaného, záľuby a rodinné pomery.

Najväčšiu pozornosť venovala ŠtB Karlovi Truxovi, ktorého vyhodnotila až dvakrát. Prvá „ustanovka“ je z 10. septembra 1951, teda ešte pred únosom vlaku, čo dokazovalo, že ŠtB sa o neho zaujímala skôr. Dokument uvádza, že Karel Truxa, narodený 23. februára 1922 v Rakovníku, je ženatý a má tri deti. Po vojne pracoval ako výpravca vlakov v Rakovníku, odkiaľ bol zo služobných dôvodov prevelený do Ašu a v roku 1948 do Chebu. Do KSČ vstúpil po februárovom prevrate komunistov v Prahe, avšak nejavil záujem o politický život a rád kritizoval vysokých funkcionárov strany. Styka sa so spolupracovníkmi z ČSD, písalo se v dokumente, a rád vyhladáva styky s inými ženami, udržuje milostný pomer so sprievodkyňou vlaku Jiřinou Zelenou, nežije usporiadaným rodinným životom, je hrubej povahy, rád používa voči zamestnancom vulgárne výrazy, je sebecký a na verejnosti budí dojem necharakternej osoby. Svojou dobrou

výrečnosťou si získava sympatie niektorých spolupracovníkov, jeho záľubou je, že rád sa zmieňuje o ženách, o veciach sexuálnych a v jedle je veľmi náročný.¹⁸ Z Rakovníka bol presunutý do Ašu preto, lebo spôsobil zrážku vlakov. V roku 1950 bol vylúčený z KSČ a nemá kladný pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu. Druhá Truxova „ustanovka“ je z 30. decembra 1952 a v podstate sa v nej opakujú poznatky z prvej. Dopĺňala ešte to, že krádežami a podvodmi sa obohatoval na úkor ostatných, vykrádal byty, bol vznetlivej a nadradenej povahy.¹⁹ Z uvedených dokumentov vidieť, že ŠtB vnímala Truxu ako nemorálneho zvrhlika, žijúceho povrchným a požívačným životom. Truxova milenka Zelená bola nakoniec tou femme fatale, akousi osudovou ženou, ktorá ovplyvnila smer vyšetrovania. Keďže ju brával na stretnutia, poznala všetky jeho kontakty a plány. A po krátkom a dôraznom výsluchu ich vedela aj ŠtB.

„Ustanovka“ Jaroslava Konvalinku (narodený 3. marca 1911 v Písku, ženatý, manželka Růžena, deti Jaroslava a Jiří) je tiež z 30. decembra 1952 a uvádza, že menovaný pochádza z robotníckej rodiny, v čase okupácie pracoval v Českých Budějoviciach, odkiaľ prišiel v roku 1945 do Chebu. Vo februári 1947 vstúpil do KSČ, bol horlivým zástancom politiky strany, no po februári 1948 začal k nej a k ľudovodemokratickému zriadeniu prejavovať odpor. Pracoval ako rušňovodič a cestoval po rôznych tratiach v ČSR, bol prudkej a vznetlivej povahy, bol nervózny a trpel nespavosťou. Žil usporiadaným rodinným životom.²⁰ Bol to práve Konvalinka, ktorý zistil, že po príchode vlaku s uhlím z Nemecka zostane istý čas výhybka v Aši nasmerovaná na koľajnice smerujúce do Selbu.

Najpikantnejšie vyznieva „ustanovka“ MUDr. Jaroslava Šveca, ktorý sa narodil 18. septembra 1909 v Jarošove nad Nežárkou, okres Jindřichův Hradec (manželka Miroslava, deti Jaroslav, Zdeněk a Jiří). Bol funkcionárom strany národnosocialistickej. Pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu a KSČ nemal žiadny, bol inteligentný, mal dobré vystupovanie, mal rád rušnú ženskú spoločnosť a bol úskočný. Jeho záľubou bol chov holubov, veľmi málo sa zdržoval v kruhu rodiny, udržiaval mimomanželský pomer s inými ženami, oddával sa nadmernému pitiu alkoholu.²¹ Faktom je to, že J. Šveca sledovala ŠtB a nútila ho k spolupráci.

Uvedené dokumenty („ustanovky“) nemali pre akciu „Selb“ podstatný význam, skôr ich možno chápať ako doplnkový dokumentačný materiál. Keďže ich vypracovala ŠtB a týkali sa únosu vlaku na Západ, dikcia i obsah nemohli vyznieť pozitívne. Mali skôr dokreslovať protištátnu a protiludovú a záškodnícku činnosť organizátorov a aktérov akcie.

Ďalšou zaujímavou postavou únosu vlaku, okrem už uvedených hlavných aktérov, bol aj Karel Ruml. Nepodieľal sa na organizácii príprav akcie, bol však jej aktívnym článkom, keď ozbrojený strážil v poslednom vagóne vlakovej súpravy ručnú brzdu, aby ju nik nepoužil v snahe zastaviť vlak po tom, čo sa prehnal železničnou stanicou v Aši smerom na nemeckú hranicu. Zaujímavé na tomto bývalom študentovi práva bolo aj to, že nevy svetliténe unikol pozornosti ŠtB. Vo svojich operačných zväzkoch akcie „Selb“ ho ani len nespomenula a rovnako tak nemá v dokumentoch ŠtB, uložených v pražskom ABS, samostatný spis. Preto jeho osobnú participáciu na únose poznáme len z jeho publikovaných spomienok. Ruml sa

18 Tamže, „ustanovka“ z 10. septembra 1951, vypracovaná na Okresnom oddelení ŠtB v Chebe pre KV ŠtB v Karlových Varoch.

19 Tamže, „ustanovka“ z 30. decembra 1952, vypracovaná náčelníkom Okresného oddelenia ŠtB v Chebe por. Vladislavom Křováčkom pre KV ŠtB v Karlových Varoch.

20 Tamže, „ustanovka“ z 30. decembra 1952, vypracovaná náčelníkom Okresného oddelenia ŠtB v Chebe por. Vladislavom Křováčkom pre KV ŠtB v Karlových Varoch.

21 Tamže, „ustanovka“ zo 17. decembra 1952, vypracovaná náčelníkom Okresného oddelenia ŠtB v Aši por. Josefom Šimkom pre KV ŠtB v Karlových Varoch.

Karel Ruml ešte ako občan Československa. Vpravo: Kanadský imigračný preukaz Karla Rumla.
Zdroj: repro Z deníku Vlaku Svobody

863

(THIRD CLASS) Form. 183.

IMMIGRATION IDENTIFICATION CARD

THIS CARD MUST BE SHOWN TO THE EXAMINING OFFICER AT PORT OF ARRIVAL

Name of passenger **RUML, Karel**

Name of ship **M/V "GOYA"**

Name appears on Return, sheet **44** line **21**

Medical Examination Stamp

Civil Examination Stamp

LANDED IMMIGRANT

CANADA IMMIGRATION

OCT 24 1951

EAK

HALIFAX, N.S.

(See back)

dozvedel o únose vlaku od strýka svojej priateľky Lady. Tým strýkom bol František Šilhart st., ktorého spolu s Ladou v Prahe navštívili 10. septembra 1951 a ktorý zasvätil Rumla do celej operácie. V Prahe nastúpil Ruml 11. septembra 1951 na „lázeňský“ rýchlik do Chebu, pričom lístok si kúpil do Františkových Lázní. Rýchlik vyrazil z Prahy o 9.55 hodine, konečná Cheb, kde sa zmenil na lokálku do Ašu s tromi vagónmi pre cestujúcich. Mnoho cestujúcich vystúpilo, pristúpili študenti. Po odchode z Chebu ho vyhladal Truxa, ktorý mal jeho popis. Po Františkových Láznach nasledoval Hazlov, kde Truxa a Konvalinka odpojili potrubie vedúce k vzduchovým brzdám. Vlak tak mohla zastaviť len lokomotíva alebo ručné brzdy vo vagónoch. Ruml mal na starosti brzdu v poslednom vagóne (vo zvyšných vagónoch strážili brzdy Vladimír Šilhart, Václav Trobl a Jaroslav Švec). Výhybky pre nákladné vlaky s uhlím, nastavené na smer k hraniciam, kontroloval J. Švec, ktorý s rodinou pristúpil do vlaku v Hazlove. Pred Ašom vlak zrýchlil, medzi cestujúcimi nastala panika. V Rumlovom vagóne bol policajt (už spomenutý príslušník ZNB František Krahulec), ktorý chcel za-

brzdiť. Podľa Rumlových spomienok po jeho namierení zbrane policajt skrotol: *Zároveň vypustil dych, ktorý zapáchal pivom, cibulou a údeninami a mne prebleskla hlavou bláznivá myšlienka, že mi ten hrdina ľudu snáď omdlie. Ticho som mu nariadil, aby sa nehýbal a držal ruky od seba. V jeho tvári bojovala zbabelosť s nenávisťou. Očakával som, že zbabelosť zvíťazí, a nebol som sklamaný. Vyprchala z neho úradná nadutosť a sebavedomie a on stál poslušne, bez pohnutia, ruky ďaleko od služobnej pištole v puzdre na boku.*²² Po zastavení v Bavorsku vystúpil z vlaku a po dohode s Truxom a Konvalinkom pokračoval vlak do Selbu. Po krátkom pobyte v tábore Medzinárodnej utečeneckej organizácie IRO (International Refugee Organization) odcestoval do Kanady.

Popri uvedených Rumlových spomienkach sú zdrojom informácií o únose vlaku aj krátke spomienky Truxu a Konvalinku, vydané už v roku 1951 v USA pod názvom *Za sluncem svobody*. Okrem príbehu odchodu do slobodného sveta zo septembra 1951 (zachytávajú v nich svoje osobné osudy od roku 1925) sa nevyhli ani dôvodom a prípravám úteku, ako aj svojej odbojovej činnos-

The Globe and Mail

Second Section TORONTO, FRIDAY, OCTOBER 26, 1951. Page 17

They Rode the Rails to Freedom

Rumil has his passport checked by an inspector at the Halifax office of the Canadian Immigration Service. He arrived aboard the refugee ship Goya from Europe and hopes to find employment in Canada.

Karel Ruml vstupuje na kanadskú pôdu. Článok, ktorý pri tejto príležitosti vydal The Globe and Mail, sa volá: *Kolaje ich doviezli k slobode*.

Zdroj: repro Z deníku Vlaku Svobody

ti po februári 1948. V závere knižky potom mapujú svoje mediálne turné bezprostredne po príchode do USA (New York, Washington D.C., Boston, Pittsburgh, Chicago a Detroit).²³

V úvode štúdie som uviedol, že „vlak slobody“ mal aj svoj medzinárodný rozmer. A to nielen pre pre-

²² RUML, Karel: *Z deníku Vlaku Svobody*. Barrister & Principal, Brno 2001, s. 117. (Tato a všetky ďalšie citace v preklade autora).

²³ TRUKSA, Karel - KONVALINKA, Jaroslav - KRAUS, František: *Za sluncem svobody*. Nákladem vlastním (Slovenský Sokol), Perth Amboy 1951.

kročenje hranice do Nemecka, ale predovšetkým preto, lebo sa stal predmetom diplomatickej roztržky už aj tak „studených“ vzťahov medzi Československom a USA.

Československo-americké vzťahy v lete a na jeseň 1951 prechádzali skutočne zlým obdobím. Československo vážnilo amerického novinára, dopisovateľa Associated Press, William N. Oatisa, ktorý prišiel do Prahy v lete 1949. Bol obvinený zo špionáže a v júli 1951 ho po vyšetrovaní a politickom procese odsúdili na 10 rokov väzenia. Hlavným aktérom celého „prípadu Oatis“ bola ŠtB.²⁴ Spojené štáty zrušili Československu v rámci Všeobecnej dohody o obchode a clách (GATT) jednostranne doložku najvyšších výhod, zaviedli tvrdé diskriminačné opatrenia v obchode, žiadali kompenzáciu za svoj znárodnený majetok, neudelovali vývozné licencie na americký tovar do ČSR, neoverovali konzulárne faktúry, zneplatnili americké pasy do Československa a pri žiadostiach o víza do USA žiadali aj odtlačky prstov. Československo vážnilo z amerických občanov okrem spomenutého Williama Oatisa aj Johna Hvastu²⁵, žiadalo svoje menové zlato, zaplatenú a zablokovanú širokopásovú valcovňu. Senátor z Wisconsinu Joseph McCarthy dokonca vyzýval v Kongrese zastaviť, resp. prerušiť vzájomné diplomatické styky. A do týchto konfliktov, sporov a ochladených vzťahov prilial síru do ohňa „vlak slobody“.

Československo-americkú diplomatickú prestrelku zahájilo českosloven-

ské ministerstvo zahraničných vecí 20. septembra 1951 nótou adresovanou veľvyslanectvu USA v Prahe. Uviedlo v nej, že ozbrojení teroristi použili násilie proti vlakovému personálu, ktorý chcel zločinu zabrániť, a uniesli niekoľko desiatok pokojných cestujúcich, ohrozili ich životy a bezpečnosť. Americké okupačné orgány v Nemecku namiesto toho, aby sa okamžite postarali o vrátenie ľudí a majetku a vydali do ČSR páchatelov, poskytli im naopak podporu a pomoc. Naďalej násilne zadržávajú časť československých príslušníkov. MZV malo v nóte na mysli troch príslušníkov ozbrojených zložiek, dvoch vojakov a jedného príslušníka ZNB. Praha v dokumente trvala na tom, aby bol umožnený kontakt diplomatickej misie s tými, čo sú násilne držaní v Nemecku, aby tieto osoby okamžite prepustili a umožnili im slobodný návrat domov. Rovnako žiadala, aby tí, čo sa dopustili na československom území trestného činu únosu, boli vydaní do republiky na trestné stíhanie a aby bola vrátená do Československa vlaková súprava.²⁶ Veľvyslanec Ellis O. Briggs nemal inštrukcie ako pokračovať, preto žiadal Štátny departement o pomoc, aká má byť odpoveď Washingtonu. Bezprostredný telegram Štátneho departementu Briggsovi o písomnej odpovedi nič nehovoril. Hovoril však o tom, že treba podniknúť okamžite nejakú akciu, ktorá vysvetlí, ako to bolo s únosom vlaku, t.j. pripraviť obsah letáku, ktorý sa vo väčšom množstve dopraví balónmi do Československa. Leták obsahoval

vysvetlenie, že 77 ľudí z vlaku sa dobrovoľne vrátilo do ČSR, ostatní (31) ostávajú na Západe. Tí, čo sa vracajú, odkladajú svoj deň slobody na neskôr, keď ho získa celá krajina. Na zadnej strane letáku bola správa od Konvalinku, že za týmto útekom nie sú americkí agenti, že je to jedno z klamstiev komunistickej propagandy, že útek plánoval s Truxom sám.

Balónová akcia s letákmi o únose vlaku sa začala 26. septembra 1951. Celkovo okolo 10 000 balónov „nieslo“ do Československa okolo 8 miliónov letákov.²⁷ Keďže americká strana uvedenú diplomatickú nótu ignorovala, nasledovala 28. septembra 1951 ďalšia. Praha v nej opäť obvinila americké okupačné úrady v Nemecku zo zlého zaobchádzania so zadržanými príslušníkmi československých ozbrojených síl, ktorých časť USA stále zadržávajú. Táto nóta sa opierala o výpoveď príslušníka ZNB Krahulca, ktorého s vojacom pohraničnej stráže Hrázským vrátili na ich žiadosť do ČSR, pričom tretí zo skupiny, D. Verguliak, ostal dobrovoľne v Nemecku.

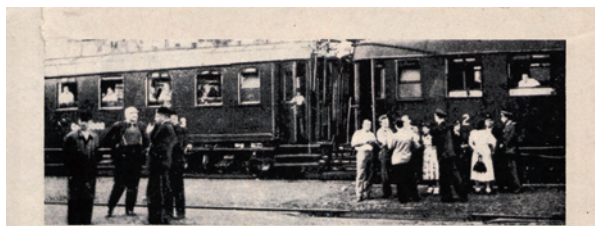
František Krahulec a Bohuslav Hrázský boli americkými vojenskými úradmi odovzdaní československým pohraničným orgánom. Nasledoval ich protokolárny výsluch na Krajskom veliteľstve ŠtB v Karlových Varoch, kde Krahulec podrobne popísal ich pobyt v Nemecku. Po zatknutí americkými vojenskými spravodajskými orgánmi v Plössingu pri Selbe boli oni dvaja a Verguliak eskortovaní do väznice americkej vojenskej spravod-

24 K uvedenej problematike bližšie pozri MICHÁLEK, Slavomír: *Prípady Oatis. Československý komunistický režim verzus dopisovateľ Associated Press*. ÚPN, Bratislava 2005.

25 John (Ján) Hvasta, pôvodom Slovák, naturalizovaný Američan, v roku 1948 prišiel do Bratislavy študovať. Popritom pracoval aj na konzuláte USA. ŠtB ho obvinila, že bol agentom americkej špionáže, a po zatknutí a vyšetrovaní ho v politickom procese odsúdili za protištátnu činnosť na dva roky väzenia. Hvasta sa odvolal a rozsudok mu zmenili na 10 rokov. Krátko po uväznení sa mu podarilo z leopoldovskej väznice utiecť, rok a pol sa schovával na slovenskom vidieku, nakoniec sa mu podarilo dostať sa na americké veľvyslanectvo v Prahe. Po krátkych rokovaníach ho československá strana vymenila za uvoľnenie zablokovanej širokopásovej valcovne. K uvedenej problematike a spojitostiam Hvastu a valcovne bližšie pozri MICHÁLEK, Slavomír: *Krátky príbeh Jána Hvastu z rokov 1948–1954*. In: PETRUF, Pavol a kol.: *Slovensko a Československo v XX. storočí. Vybrané kapitoly z dejín vnútornej i zahraničnej politiky - k 70. narodeninám PhDr. Dagmar Čiernej-Lantayovej, DrSc.* Typoset print - Historický ústav SAV, Bratislava 2010, s. 239–252.

26 AMZV ČR, f. TO-D, USA, 1946–1951, sešit č. 2, nóta MZV z 20. septembra 1951, č. j. 139.359-A/V-1/51.

27 V letáku sa hovorí, že na Západe zostalo 31 ľudí z vlaku, hoci pôvodná informácia bola 34. Vysvetliť sa to dá tak, že z nich boli dvaja vrátení do Československa (Hrázský a Krahulec) a jeden zostával zatiaľ v americkom vojenskom tábore (Verguliak).

Vlak, ktorý uniká přes hranice a přivíže třicetpět Čechoslováků na svobodu.

PRAVDA O VLAKU SVOBODY

Přicházíme k vám znovu a poselstvem ze svobodného světa, abychom vám pověděli pravdu o československém vlaku, který dne 11. září unikl se stoami cestujícími z Československa. Komunisté se zběhale pokoušejí vám nějak vysvětlit únik vlaku Praha-Aš, který po vedlejší koleji a navzdory hraničním zavorám dorazil do Selbu. Vytvořili proto smyšlenku o teroristických skupinách a cizích agentech.

Poslyšte, jaké je pravda:

Upřehliční byli vlastenečtí Čechoslováci, kteří nepotřebovali pomoci nějakých „agentů z ciziny“. Strojívočce Jaroslav Kovalinka, jeho žena a jeho dvě děti, šestileté a devítileté, nejsou žádní cizinci. Stejně není cizincem Karel Truxa, bývalý přednosta stanice v Aši a jeho žena. Totéž platí o všech ostatních, kteří si vybíjovali cestu na svobodu. Byli to právě takoví lidé jako vy, lidé, kterým se už dokonale zhrnul útlak. Byl mezi nimi dr. Švec, který odolal nátlaku tajné policie, když jej chtěla nutit, aby zrazoval své vlastní přátele. Byli mezi nimi dva studenti právníci, kteří se museli vzdát studii, protože nebyli členy komunistické strany. Byl mezi nimi mechanik se ženou a dvěma malými dcerkami, kteří se už dvakrát předtím pokusili překročit hranice. Lze o těchto lidech opravdu mluvit jako o teroristech?

Kovalinka, Truxa a dr. Švec připravovali tento útek dlouhé měsíce. Byl to pečlivě připravený plán a nebyl bez nebezpečí. V úterý dne 11. září Kovalinka zpomalil jízdu ve Františkových Lázních, Truxa nastoupil do lokomotivy. Kovalinka vypálil zádernou brzdu tak, aby jí nikdo nemohl užít a zastavit vlak. Vozdů v osobních vozech byli dr. Švec a jeho přátelé připravenci zakročili proti každému, kdo by se byl pokusil užít zrádné brzdy. Vlak se šlil kupředu bez zastávky po nepoužívané koleji směrem k západu. „Nasadil jsem nejvyšší rychlost“, řekl Kovalinka, „a jeli jsme!“ V 15.04 byli cestující v západním Německu a téhož dne večer se celý svobodný svět dozvěděl o jejich dramatickém útěku.

Přátelští cestující se rozhodli zůstat na západě. Sedmdesátí se jich rozhodlo k návratu domů, k ženám a dětem. Nikdo jim v návratu nebránil. Nikdo je nemul, aby zůstali, jak se vám to snažil namluvit komunistický režim. Až do chvíle, kdy se podařilo zařadit jejich návrat, bylo postaráno o jejich ubytování a stravování.

Pocity všech těch, kdo upřehli shrnuje věta, kterou pronesl mladý mechanik ve svém poselství prostřednictvím rozhlasové stanice Svobodná Evropa: „V Československu jsme stále věděli, že jsme špehovali. Toto stále špehovalí a stálá nesvoboda jsou důvodem našeho útěku.“ Jeho žena dodala: „Nechci, aby moje děti vyrostly jako otroci. Jsme připraveni jít kamkoliv, kde mohou lidé žít po svém.“

Nikoliv, nešlo o žádné teroristy, o žádné zahraniční spiknutí. Jedinými teroristy jsou tu komunisté, jedinými cizinci ti, kteří k nám přicházejí z Ruska. Komunisté se pokoušejí řadou lží zate-mnit tento čin odhadovaných vlastenců. Ale nikdo z těch, kdo věří ve svobodu a lidskou důstojnost, jim neuvěří.

Truxa a Kovalinka, kteří připravili únik vlaku svobody z Československa. Strojívočce Kovalinka posílá domů do Československa tento vzkaz: „Drazí krajané, prosím vás snažte se, nevěřte, že s naším útěkem měli cokoliv společného američtí agenti. Je to jen dáli z celé řady lží, které komunisti rozšiřují. Připravili jsme svůj únik sami s Truxou, protože poměry doma byly nesnesitelné. Když jsme překročili hranici, spadl nám kámen ze srdce.“

Někteří z přátelství šťastných upřehliční, kteří — přestože komunistická propaganda tvrdí opak — odmítli navrátit se do Československa.

Rub a líc letáku, který americká CIC zhadzovala prostřednictvím balónov na území Československa

Zdroj: ABS

dajskej služby v Hofe. V chladných a stuchnutých pivničných priestoroch boli strážení uniformovanými americkými vojakmi, bez hygienických a toaletných potrieb. Do 14. septembra 1951 ich vypočúvali a presviedčali, aby zradili vlast a zostali v Nemecku. Vozili ich po meste Hof, aby videli plné obchody tovaru. Potom ich eskortovali do Weidenu, kde boli v kasárenskej väznici a kde to bolo po hygienickej stránke ešte horšie ako v Hofe. Krahulec sa sťažoval, že chýbali prikrývky a hygienické potreby. Na tieto neznesiteľné pomery sa vraj Krahulec sťažoval päťkrát a žiadal spojenie s československým diplomatickým zástupcom v Nemecku. Dňa 17. septembra 1951 oddelili Verguliaka od Krahulca a Hrázského.

Podľa Krahulca Verguliak pravdepodobne *podľahol nátlaku v dôsledku jeho zníženej inteligencie*.²⁸ Zároveň potvrdil, že americké úrady s nim zaobchádzali slušne, ale nevrátili mu 13 nábojov do služobnej zbrane.

Citované výpovede Hrázského a Krahulca boli prezentované československou propagandou v *Rudom práve* v článku *Zavlečený člen SNB o svém věznení v západním Německu* 30. septembra 1951. A samozrejme boli prezentované tak, že nevybočili z roviny propagandistických obvinení Spojených štátov. Vypytovali sa ich vraj na všetko, od najprimitívnejších hlúpostí až po štátne tajomstvá, presviedčali ich o výhodách života na Západe. Krahulca však podľa *Rudého práva* iba utvrdili v jeho správ-

nej predstave o americkom spôsobe života: *Strážili ma ako zločinca, býval som na úrovni zvierata, vyhrážali sa mi väzením, pokladali ma za hlupáka – nahovárali mi nezmysly, úplne jednoducho ma po americky okradli o poslednú korunu, ukradli mi moju služobnú pištoľ. Viem, aký život by ma tam čakal. Taký, aký som prežival v predmníchovskej republike, keď som ako vyučený murár pracoval za 80 halierov na hodinu, a keď som chodil s prázdny žalúdkom ešte hladnejší než žobrák.*²⁹

Spomenutá diplomatická nóta pražského MZV z 28. septembra 1951 obsahuje aj fakty z vypočúvania Krahulca. Poukazovala tiež na to, že traja zástupcovia československých ozbrojených síl – Krahulec, Hrázský a Verguliak – boli v Nemecku trikrát pre-

28 ABS, f. MV-H, a. č. H-269, správa KV ŠtB v Karlových Varoch z 22. septembra 1951 o väznení vrch. stržm. Františka Krahulca a vojaka PS Bohuslava Hrázského a o ich odovzdání československým orgánom.

29 *Rudé právo*, roč. 31, č. 231, 30. septembra 1951.

miestnení, vypočúvaní a presvedčani, aby zostali na Západe, čo odmietli a ich statočné chovanie potvrdilo silu československého vlastníctva, vraj dokázalo živost tvrdení, že československý ľud túži po živote v kapitalistickom svete. Bezvýhradná oddanosť Československej republike a jej prezidentovi, hrdo prejavená zavlečenými československými občanmi, je dôraznou odpoveďou nepriateľskej propagande, za ktorú sa americké úrady márne zriekajú zodpovednosti.³⁰ MZV v tejto nóte ďalej ostro protestovalo proti zadržiavaniu posledného z troch príslušníkov československých ozbrojených síl a žiadalo jeho okamžité vrátenie domov. Žiadalo tiež, aby americká strana vydala vlakovú súpravu ako aj osoby, ktoré uskutočnili únos, aby boli podrobené trestnému stíhaniu v ČSR.

Na uvedené československé obvinenia, založené na výpovedi Krauhleca a Hrázského, už americká strana reagovala, a to dvoma nótami: č. 91 z 1. októbra 1951 a č. 99 zo 17. októbra 1951. Hlavné v nóte č. 99 označili USA obviňovanie zo zlého zaobchádzania s tromi československými vojskými príslušníkmi (špinavé, vlhké a nehygienické podmienky) za vymyslené a skreslené československou stranou. Naopak, v Hofe bývali na prízemí, nie v pivnici. Dostali čistou posteľnú bielizeň, cigarety i hygienické potreby, denne sa kúpali a trikrát denne dostávali stravu. Vo Weidene boli ubytovaní v strážnom policajnom dome, tiež mali zabezpečené hygienické potreby, stravovali sa v jedálni americkej armády s výbornou stravou. Po vrátení dvoch do ČSR cez Weidhaus a Rozvadov zostal tretí príslušník v Nemecku dobrovoľne, uzatvárala americká nóta.³¹ Americké veľvyslanectvo v Prahe priložilo k tejto nóte aj výpoveď D. Verguliaka.

Kto bol Demeter Verguliak? Vojak Pohraničnej stráže, pochádzajúci z Rakovej na Orave. Vracal sa z 5-dňovej dovolenky, vlakom cestoval z Čadce do Prahy, z Prahy do Chebu a Ašu,

Zavlečený člen SNB o svém věznění v západním Německu

PRAHA 30. září (RP)

V sobotu se konala v Praze tisková konference, na které vrchní strážmistr SNB František Krauhlec hovořil o tom, jak s ním bylo zacházeno po dobu jeho věznění v západním Německu, kam byl odvezen při gangsterském únosu čs. rychlíku. Byl vězněn ve špinavých kobkách bez možnosti pečovat o své základní hygienické potřeby, ve špině, vlhku a chladu a jak ve vězení, tak při výsleších s ním Američané hnusně a níže zacházeli. Byl vězněn, ačkoliv se ničím neprovinil.

Toto jednání amerických vyslyšajících orgánů nutí ke srovnání s případem amerického leteckého důstojníka Rolanda a jeho norského dráha Johansona, kteří nebyli do Československa zavlečeni jako Krauhlec do západního Německa, ale sami nedávno přistáli u Prahy s vojenskými tryskovými letadly v palebném postavení. Po celou dobu jejich vyšetřování v Praze bylo s nimi nakládáno velmi slušně. Roland sám po propuštění řekl na tiskové konferenci ve Frankfurtu v západním Německu, že za svého vyšetřování v Praze měl dostatek dobrého jídla a bylo s ním jednáno přátelsky. V jeho pokojí bylo radio a mohl si poslechnout dokonce i zprávy o sobě z USA. Dostával knihy i noviny a všestranně bylo postaráno o jeho pohodlí i tělesnou hygienu.

Tak bylo jednáno s důstojníkem amerického letectva, který se dopustil nedovoleným vtrhnutím do Československa nesporné trestného činu. Jak Američané jednali s vrchním strážmistrem SNB Františkem Krauhlecm, říká jeho vlastní slova:

Strávil jsem deset dnů v zářadí amerického Německa. Dostal jsem se tam proti své vůli, aniž bych se ničím provinil. Její jsem 11. září z Františkových Lázní do Aše vlakem, který byl zavlečen gangsterskou tlupou na území západního Německa.

Chtěl bych vyličit stručně domy těchto deseti dnů, prožitých v „americkém ráji“. Věnovali mi tam opravdu hodně „péče“. Po celou dobu, pokud jsem byl mimo zdi vězení, pohyboval jsem se

stále pod „ochranou“ ozbrojených policistů, aniž by mi bylo dovoleno promluvit s někým z spoluzavlečených, když jsme se náhodou setkali.

Bydlel jsem v Hofu v podzemním sklepu s betonovou podlahou, kde přede mnou „bydlely“ jen brambory a uhlí. Jediným nábytkem byl tam kavalec se špinavým slámníkem a ještě špinavějším prostěradlem, kterého jsem se šitilí dotknout. Nebyl tam ani záchod, ani umyvadlo. Jedl jsem ve stoje. Klackové, kteří mne hlídali, projevovali škodolibou radost z mých drobných nesnází, kterých se mi snažili připravit co nejvíce: nedali mi ani ručník, mýdlo, ani kartáček na zuby, místo hřebenu nezbyvalo mi než použít špinavého rejtáku. Dokonce se mi stalo, že mne nepustili ani na záchod.

Zkrátka učili mne amerického způsobu života.

Druhé vězení ve Weidenu, do kterého mne pak převezli, nebylo o nic lepší. Rozdíl mezi nimi byl jen ten, že mne zde okradli o posledních 150 Kčs, které jsem u sebe měl. Požádal jsem totiž amerického vojáka, aby mi za ně opatřil mýdlo, hřebenu a cigarety, ale vícekrát jsem neviděl ani peníze, ani žádné předměty jsem už nespátřil. Tady mi také daleko více „pozornosti“ věnovali členové americké zpravodajské služby CIC, kteří mne vyslyšali. K těmto výslechům i k jídlu mne vodili jako sprostého zločince s ozbrojenou stráží.

Vypytávali se mne na všechno, od nejpřimitivnějších hloupostí až po státní tajemství. Namlouvali mi, že po návratu do ČSR na němž jsem trval, budu odsouzen na 20 let do vězení, a sami mi ohleduplně nabídli jenom dva roky žaláře v Německu. Po druhé zas projevil ochotu propustit mne jedině za svého šplona Oatise. Rádi by se ode mne dověděli, zda bude válka, proč jsem vstoupil do KSČ, jak dopadne naše pétilka, jaké jsou u nás názory lidí. Přilísnou inteligenci a důvtipem nevynikali. Tytéž otázky, jak jsem později zjistil, kladli i jiným zavlečeným, dokonce i členům naší diplomatické misse, která šla o náš návrat vyjednávat.

Stále a stále mi nabízeli, abych zůstal na západě, a přesvědčovali mne o výhodách jejich života. Dali mi možnost dobe ho poznat. Vozil mne v autě okolo plných výkladů zboží. Zapomněli však k tomu tráru sehnat také nějaké kupce. Výlohy byly plné — obchody však prázdné. Ani u stánků s ovocem nebylo nikoho. Ani na ně tam nikdo nemá.

Kdo od nás utíká do amerického ráje? I na to se mne ptali. Na to by uměl odpovědět u nás každý. Zloději hledají spásu u zlodějí, vražové u vrahů, šmeliníři tam, kde kvete šmelina. Jsou to také romantičtí výrostkové, svedení hollywoodskými velkofilmy, cowbojky a cliff-tonkami. Takový, jaký tam zve „Hlas Ameriky“. Lidé beze cti. Čestný člověk tam místo nehledá.

A proto i já jsem tam odmítl zůstat. Ani na chvíli jsem nepochyboval, kde je moje místo, můj život, moje budoucnost. Ne mezi špióny, teroristy, zloději, vrahy a hardilí, ale mezi budovateli ještě lepšího a šťastnějšího života pro všechny lidi, pro moje děti.

Podafilo se jim ve mně utvrdit správnou představu o americkém způsobu života: hlídali mne jako zločince, bydlel jsem na drovné zvířete, vyhrožovali mi vězením, pokládali mne za hlupáka — namlouvali mi nesmysly, docela prostě po americku mě okradli o poslední korunu, ukradli mi i služební pistol. Vím, jaký život by mne tam čekal. Takový, jaký jsem prožil v předmnichovské republice, kdy jako vyučený zedník jsem pracoval za osmdesát haléřů na hodinu a kdy s prázdným žaludkem jsem chodil okolo ještě hladovějších žebráků.

Nikdy bych před svým svědomím nezodpověděl, kdybych zradil stranu, národ, své děti. Deset dní v americkém Německu mne naučilo vážně si našeho krásného, hrkého, hluboce mírového, budoucího života, zabezpečeného lidové demokratickým řádem.

A těm, kteří provedli gangsterský únos vlaku, upřímně přeji, aby využili nabídky pana Bati a pořádně si zamakali v jeho robotárnách, které od nás spolu s ním přestěhovali tam, kde je ještě možno lidi vykořisťovat.

Článek s výpoveďou vrchného strážmajstra ZNB Františka Krauhleca vyšiel v Rudom práve 30. septembra 1951

Zdroj: ANM

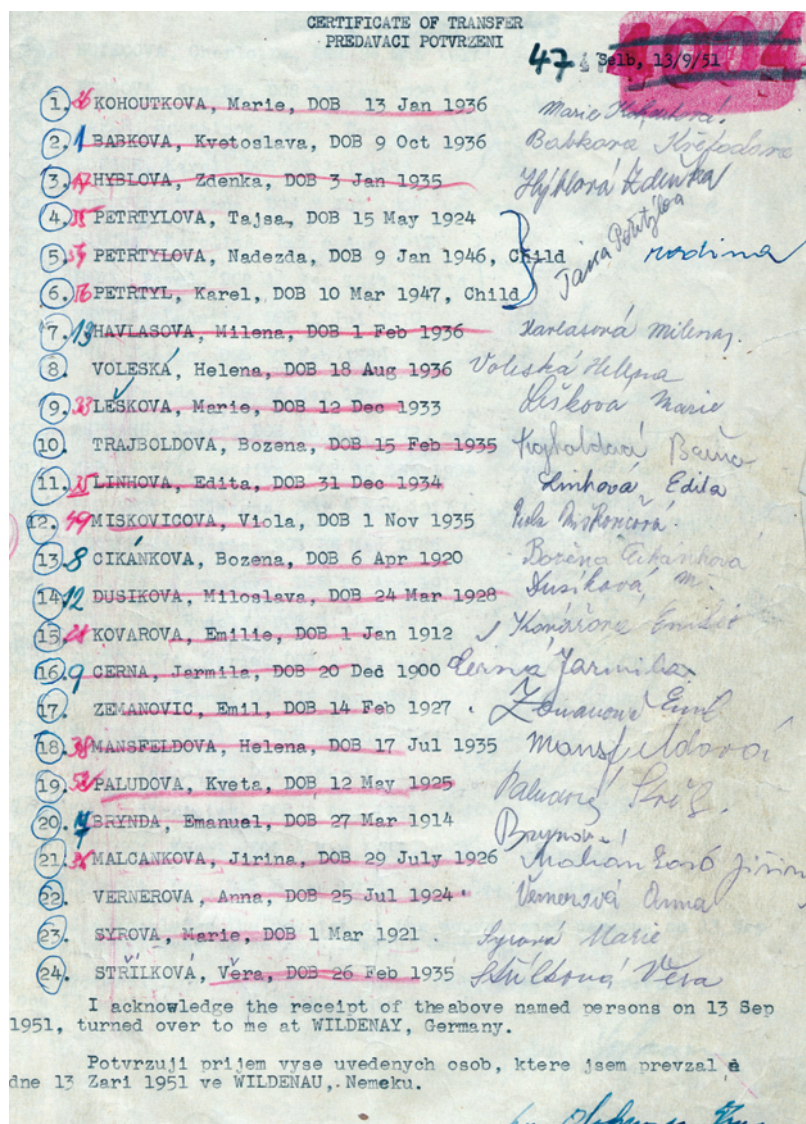
odtiaľ na posádke PS v Hraniciach. V Aši, kde mal prestupovať, vlak nezastavil. Vo svojom vyhlásení, ktoré tvorilo prílohu spomenuťej nóty č. 99, uviedol, že od svojho príchodu do Nemecka nikdy nebol hladný ani smädný. Ubytovaní boli v čistej izbe

(spolu s Hrázským a Krauhlecom), s čistými matracami a prikrývkami, s výbornou stravou, ktorú si pochvaloval aj Krauhlec. Sám sa rozhodol zostať v Nemecku.³² Verguliak o príprave únosu vlaku nič nevedel. Skutočne iba náhodne cestoval vlakom,

30 AMZV ČR, f. TO-D, USA, 1946–1951, sešit č. 2, nóta MZV americkému veľvyslanectvu v Prahe č. j. 140.250-51-A/V-1.

31 Tamže, sešit č. 2, nóta amerického veľvyslanectva v Prahe č. 99 zo 17. októbra 1951.

32 Tamže, sešit č. 2, nóta amerického veľvyslanectva v Prahe č. 99 zo 17. októbra 1951, preklad prílohy č. 1.

Odvzdávajúce potvrdenie obsahujúce zoznam osôb, ktoré sa dňa 13. septembra 1951 vrátili z Wildenau do Československa
Zdroj: ABS

ktorý prekročil hranice.³³ V Československu ho za to odsúdili v neprítomnosti na 17 rokov.

V novej nóte z 26. októbra 1951 veľvyslanectvo USA v Prahe uviedlo,

že doterajšia korešpondencia medzi ním a pražským MZV jasne dokázala, že osoby z vlaku neboli v Nemecku držané násilím, a odmietlo pokračovať v korešpondencii, týkajúcej sa

týchto vymyslených obvinení. V nóte č. 168 z 26. decembra 1951 reagovalo na československú nótu zo 7. novembra 1951, v ktorej Praha žiadala náhradu škody plynúcej z nezákonného a neodôvodneného zadržania vlaku, patriaceho československým štátnym železničiarom, ktorý prešiel nemeckú hranicu 11. septembra 1951. Nóta veľvyslanca Briggsa hovorila jasne: prekročenie československo-nemeckej hranice československým vlakom bolo porušením nemeckej hranice, vinu nesú československé úrady, ktoré nezamedzili tomuto porušeniu hranice. Úrady USA či Nemecka nenesú žiadnu zodpovednosť či vinu, lebo o tomto porušení hranice sa dozvedeli, až keď sa stalo skutočnosťou. Politické motívy, pokračovala nóta č. 168, prinútili československých občanov hľadať azyl v cudzine. Vrátenie vlaku vyvolalo rad problémov, t.j. ak má byť vrátený, musí Československo zaplatiť výdaje, ktoré spôsobil jeho prejazd do Nemecka. Nóta tiež poznamenávala, že vlak už bol vrátený 10. októbra 1951, že v nóte č. 127 zo 14. novembra 1951 americká strana vyčísliла náklady na jeho pobyt a strázenie, na čo československá strana vôbec nereagovala. Náhrada na odškodnenie bola vyčíslená za strázenie vlaku v Selbe (21 dní) na 4 481,61 USD a 685,30 DM.³⁴

Diplomatická prestrelka ohľadne zaplataenia výdajov za pobyt československého vlaku v Nemecku pokračovala aj v roku 1952. Keď 19. marca 1952 vláda USA prostredníctvom svojho veľvyslanca v Prahe opakovala žiadosť o platbu za pobyt vlaku v jej okupačnom nemeckom pásme, odpoveď československého ministerstva zahraničia 25. marca 1952 bola taká, že MZV už *podrobne objasnilo svoje stanovisko k požiadavke úhrady výdajov za československý vlak, zavlčený do amerického okupačného pásma západného Nemecka. MZV nemá k tomu čo*

33 D. Verguliak zostal žiť v Nemecku. Najprv strávil štyri a pol roka v „lágri“ v Norimbergu, potom pracoval v čistiarni, nakoniec – ako vyučený krajčír – vo firme, ktorá šila pánske obleky. Ako zaujímavú možno označiť u Verguliaka informáciu, že Správa ŠtB v Banskej Bystrici ho v roku 1958 zaviedla do spisov ŠtB do evidencie „záujmových osôb“. Mala snáď ŠtB záujem kontaktovať ho a využiť ako československého agenta na Západe?

34 AMZV ČR, f. FO-D, USA, 1946–1951, sešit č. 2, nóta amerického veľvyslanectva v Prahe č. 168 z 26. decembra 1951.

*dodať a trvá na svojom zamietavom stanovisku k požiadavke, ktorej chýbajú faktické, ako aj právne podklady.*³⁵

Uvedenou československou nótou tak korešpondencia medzi USA a Československom ohľadne vlaku skončila v patovej situácii. Vlak bol v Československu, no Praha odmietla platiť. Je zaujímavé, že neskôr, v inom podobnom prípade, keď bola v marci 1953 unesená československá civilná Dakota, vtedy československá strana za všetky výdaje spojené s pobytom tohto lietadla v Nemecku, aj keď nechotne, americkým úradom zaplatila. V prípade „vlaku slobody“ platiť odmietla. Tento postoj sa všeobecne považoval za istú formu revanšu za to, že americké orgány v Nemecku odmietli vydať aktérov únosu vlaku. Lenže, oni nevdali ani únoscov lietadla.

Prezatie vlaku na československej hranici 10. októbra 1951 prebehlo za pozornosti západných novinárov a pod dohľadom 120 amerických vojakov a dôstojníkov. Na československej strane boli prítomní traja pracovníci KV ŠtB v Karlových Varoch, veliteľ útvaru PS v Aši, prednosta železničnej stanice v Chebe Jaroslav Blýn, rušňovodič z Chebu Oskar Rybář a František Pásler, kurič z Chebu Václav Pixa a vlakvedúci z Chebu Václav Brouček. Na hranici nedošlo k žiadnym incidentom. Po príjazde vlakového súpravy na hranice bola vykonaná skúška brzd, či je možné zastaviť vlak ručnou brzdou na služobnom (batožinovom) vagóne. Po zatiahnutí tejto ručnej brzdy sa zistilo, že vagón skutočne brzdí na všetky súkolia. Zároveň bola po technickej stránke na všetkých súkoliach zistená chyba – ploché miesta na obručiach, čo nasvedčovalo, že slu-

žobný vagón išiel zabrzdzený. Ďalším znakom brzdenia boli zohriate zdrže v služobnom vagóne.³⁶ Čo toto zistenie dokazovalo? Nič iné len to, že pri ceste zo Selbu bol služobný vozeň zabrzdzený. Nebolo možné zistiť, či bol zabrzdzený i v čase únosu z Československa.

S únosom vlaku č. 3717 a s tým spojenými prezentovanými otázkami, resp. problematikou, úzko súvisela i propaganda. Komunistická propaganda v Československu sa postavila do polohy obviňovania imperialistického Západu a hrala na city bežných občanov v rovine verejných vyznaní rodičov, najmä matiek, unesených a nevinných detí. Za zodpovedných z únosu vlaku označila cynických a zvrhlých amerických gangstrov, ktorí namierenými samopalmi, guľometmi a prehováraním sa pokúsili zlomiť odpor československých občanov a ich odhodlanie vrátiť sa do vlasti. Títo americkí gangstri však neboli zväčša úspešní, hoci sa zamerali na mládež. Aj keď niektorí nerozvážni mládežníci podľahli násiliu, amerických gangstrov nezaujímalo volanie rodičov, ktorí s bolesťou a nenávisťou voči imperialistom žiadajú vrátenie svojich detí. Tým pozornejšie však vypočujú slová rodičov unesených detí mierumilovní ľudia na celom svete, ktorí vedia, že tento kúsok amerických gangstrov nie je ojedinelý v reťazi násilnosti, ktoré páchajú všade, kam vkročia.³⁷ Za všetko zlé bol teda označený americký imperializmus. Československá propaganda využívala mediálne aj konkrétne vyhlásenia. Ich dikcia naznačuje, že ich priamo režírovala. Napr. matka uneseného Zdeňka Jagra z Ašu sa vyznala takto: *Pre mňa, pre milujúcu matku, ktorá som videla, ako je šťast-*

ný vo svojom živote, je nevýslovne bolestné, keď si uvedomujem, že sa stal obeťou niekoľkých zradcov a bol pod nátlakom nečestných vyhrážok prinútený, aby žil a bol vychovávaný v krajine, kde sloboda je majetkom boháčov a kde sa robí všetko, aby náš národ uvrhli znovu do poroby a do nového utrpenia vojny. Jarmila Burešová z Ašu bola rovnako presvedčená, že jej dieťa, pre ktoré žila celým životom, ktoré *vychovala ako poctivá česká matka, má byť prevychované k nenávisti k vlasti, alebo čoho sa priam hrozí, vycvičené v zbrani a použité proti vlastnému národu.* Ing. Kryštofek, tiež z Ašu, písal o svojom synovi, ktorý sa práve vyučil za murára. *Keďže nie je plnoletý a nemal v úmysle zostať za hranicami, prosí otec, aby boli podniknuté kroky o jeho vyžiadanie späť, myslí si, že bol k zotrvaní v Nemecku prinútený, a neželá si, aby bol v cudzích službách ako mladistvý.* Podobne písala pani Nedvědová, tiež z Ašu, o synovcovi Otakarovi Otčenáškovi. V liste rozhorčene odsúdila čin amerických gangstrov a zdôraznila, že jej synovec nemal najmenšie pohnútky opustiť svoju vlasť.³⁸

Táto propagandistická terminológia nebola v danej dobe ničím výnimočným, čo potvrdzuje letný pohľad do dobovej tlače. Napr. v *Rudom práve* vyšiel 18. septembra 1951 článok od Ivana Skálu pod názvom *Gangsteři*. Americkí gangstri, pravdaže, boli zodpovední za únos vlaku. Skála označil túto akciu za ďalší provokačný čin amerických imperialistov, ktorý zorganizovali agenti kontraspionáže CIC teroristickými metódami. Sú za tým podľa neho Trumanovi agenti, Trumanovi špióni, Trumanovi vojaci a Trumanovi úrad-

35 Tamže, sešit č. 2, nóta československého MZV č. j. 109.847/52-ABO/1 z 25. marca 1952.

36 ABS, f. MV-H, a. č. H-269, zápis z prevzatia vlakového súpravy 10. októbra 1951, č. j. A-13301/102-51, KV ŠtB Karlove Vary a Certificate of Transfer, Wildenau, 10. October 1951.

37 AMZV ČR, f. TO-D, USA, 1946-1951, sešit č. 2, alebo *Pravda*, roč. 32, č. 222, 22. septembra 1951, *Listy rodin zavlečených dětí podpredsedovi vlády a ministrom zahraničních věcí Viliamovi Širokému*.

38 AMZV ČR, f. TO-D, USA, 1946-1951, sešit č. 2, alebo článok v *Pravde*, uvedený v predošlej poznámke, ktorý končí nasledovne: *Listy sú plné bolesti, aj hlbokého pohrdania voči tým, ktorí za spolupráce s americkými okupačnými úradmi odvláčajú bezbranných ľudí i nedospelých z ich domovov a hovoria pritom cynicky o slobode a demokracii. Americkí imperialisti týmto gangsterským kúskom ešte viac odhalili pred celým svetom svoju špinavú tvár.*

GANGSTEŘI

V těchto dnech dovoděná se celá světová veřejnost o novém provokativním činu amerických imperialistů, který vyvolal hněv a rozhořčení všech čestných lidí.

Za pomoci svého agenta a jim řízené tlupy teroristů organizovali na železniční trati další zločin, připomínající metody chicagských gangsterů.

Unos československých občanů a krádež celé rychlíkové soupravy z území Československé republiky, který za pomoci svého agenta organizovali, teroristické metody agentů CIC a silného oddílu vojska, který v německé pohraniční stanici Selbu již očekával zločinné únosce a spolu s nimi terorizoval pod hrozbou kulometů unesené československé občany, neslychané jednání s komisí československých diplomatických zástupců a jejich několikahodinový výslech — to je nejnovější ukážka amerických gangsterských metod.

Je tomu sotva dva měsíce, co prezident Truman ve svém „mírovém“ poselství předsedovi Nejvyššího souvu SSSR N. M. Svernikovi volal po „svoobodě, svobodných a otevřených stycích přes mezinárodní hranice.“

Nynější gangsterský kousek, na němž se podílejí Trumanovi agenti, Trumanovi vojáci a Trumanovi státní úředníci, ukazuje, jak to Truman s tímto „svobodným“ a otevřenými styky přes mezinárodní hranice doopravdy myslel.

V době, kdy Truman podepisoval výslech tohoto „Mírového poselství“, měl již na svém psacím stole připraven koncept diskriminačního opatření proti

nám, jako byl zákaz přeletů čs. letadel přes území západního Německa.

Tento nejnovější gangsterský kousek je pak dalším důkazem toho, jak šerifové z Wall Streetu, kteří si pletou Evropu s divokým západem, svými činy dokazují lživost svých slov a jen ještě více odhalují svou pravou špinavou a podlou tvář.

Ukazuje se den po dni, jak roste zběsilost dolarových vládců Ameriky a jejich evropských gauleiterů, zběsilost, jejíž rodovou matkou je jejich strach.

Čím jasněji rostou úspěchy Sovětského svazu a zemí lidové demokracie, čím více mohutní světový mírový tábor, a čím i ostřejší se rysuje příznak nastávající krize v kapitalistických zemích, tím zběšilejší strach jimi zmítá. Strach, že se jim nepodaří zdržet krach mezinárodního imperialismu, že se jim nepodaří udržet již dlouho lid vlastních zemí v nevědomosti, že tento lid smete imperialistické vyhládky bude-li vidět rozkvět zemi, kde lidé žijí opravdu lidsky a že připraví pro dolarové válečné zhaňe, pro tyto nové hitlerelky i nový Norimberk.

Tento ubohý strach dravce, který věří vlastní zánik, to je, co nutí americké monopolisty i jejich evropské sluhly na jedné straně všemožně uslovat o to, aby se lid jejich zemi nic nedozvěděl o životě a úspěších mírového tábora a na druhé straně, aby se pokoušeli hospodářským nátlakem a diskriminací i organizováním špiónáže a teroristických a sabotážních akcí brzdit rozmach těchto zemí.

Tento jejich vlastní strach je nutí, aby se pokoušeli zastrážovat druhé. Nedají se jim to

však v malém ani ve velkém. Když v pohraniční stanici Selb se Američané pokoušeli namířenými těžkými kulomety vyhrážovat československým občanům, když se je pokoušeli zlákat cigaretami a čokoládou k velezradě, bylo jim odpovědí hluboké pohrdání a nenávisť.

Cožpak se skutečně domnívali, že si za krabičku Lucky Strike mohou koupit třeba jen jediného čestného občana naší země? Nebo, že ho namířeným kulometem mohou zastrážit?

A neměli by se mýlit ani v tom, že takových lidí, kteří se nedají koupit za krabičku cigaret ani zastrážit, jsou na celém světě stamiliony a že jejich počet stále roste. Američtí monopolisté by se neměli mýlit v tom, že jejich zločiny nevyvolávají ve stamillionech lidí mírového tábora strach, ale opovržení a hněv.

Jsmo si vědomi síly, která pramení z toho, že jdeme v nerozbornom šiku s mocným Sovětským svazem a zemí lidové demokracie. A jsmo si vědomi i bezmocné slabosti a zoufalého strachu, jehož výrazem je diskriminační politika wallstreetských monopolistů, jejich vyhrážky i jejich lákadla.

Je daleko lépe riskovat válku, která může skončit zničením všeho lidstva, než chtít za každou cenu mír, pravil před rokem gauleiter Evropy, generál Eisenhower. Je to zásada, podle níž se monopolisté řídí ve své denní politice.

Ale stamiliony lidí na celém světě pochopily, že je daleko lépe přinést každou oběť za každou cenu míru, než ponechat volnou ruku válečným šilenům, kteří chtějí zničit lidstvo.

IVAN SKÁLA

Text písně KONVALINKA – VLAK SVOBODY
(hudba Josef Stelibský, anglický text Jára Kohout)

Konvalinka skrz zemi na Západ prorazil,
vstříc svobodě, tak jak o ní sníl,
tuhle cestu jako jedinou si vyvolil,
a svůj vlak k lepším zítřkům dopravil.
A není žádnou náhodou,
že jeho vlak sviští za svobodou,
jeho oči hledí pevně kupředu,
tam, kde cítí svou svobodu.

A já vám řeknu za chvílinku,
proč celý svět zná Konvalinku.
On dostal nápad utéct s vlakem,
před komunistickým drakem
a Bůh při něm stál a on to dokázal.
Zastavil v Berouně, Zdicích, Rokycanech
a v Plzni nabral další známé,
přidal páru a rychlostí šedesáti mil
železnou oponu prorazil
a do země svobody dorazil.

(Z anglického originálu přebásnil Hugo Kotátek)

Článek Ivana Skála popisuje komunistický pohľad na útek vlaku. Vyšiel v Rudom práve 18. septembra 1951. Zdroj: ANM

níci. Šerifovia Wall Streetu si pletú Európou s Divokým západom, odhalili svoju pravú špinavú a podlou tvár. Naproti nim stoja úspechy Sovietskeho zväzu a krajín ľudovej demokracie. A Skála „perilil“ v tomto článku ďalej: keď sa v pohraničnej obci Selb snažili Američania vyhrážať československým občanom gulometmi, keď sa ich pokúsili zlákať cigaretami a čokoládou k velezrade, bolo im odpoveďou hluboké pohrdanie a nenávisť. Skutočne sa domnievali, pýta sa Skála v *Rudom práve*, že za krabičku Lucky Strike si môžu kúpiť čo i len jedného čestného občana našej krajiny? *Sme si vedomí sily*, končil sa tento článok, ktorá prame-

ní z toho, že ideme v nerozbornom šiku so silným Sovietskym zväzom a krajinami ľudovej demokracie. A sme si vedomí aj bezmocnej slabosti a zúfaleho strachu, ktorého výrazom je diskriminačná politika wallstreetských monopolistov, ich hrozby a lákadlá, a stamiliony ľudí na celom svete neponechajú voľnú ruku vojnovým šilencom, ktorí chcú zničiť ľudstvo.³⁹ V podobnom duchu sa takáto mediálna rétorika používala počas celého obdobia „studenej“ vojny.

Naproti tomu západná tlač i RFE (Radio Free Europe) oceňovali odvalu skupiny opustiť krajinu. Utečencov označovali za vlasteneckých Čechoslovákov, ktorí nepotrebovali

pomoc agentov z cudziny, a platí to pre všetkých, ktorí si vybojovali cestu na slobodu. Poukazovali tiež na to, že medzi utečencami boli aj dvaja právnicki, ktorí museli zanechať štúdium, lebo neboli členmi KSČ. A boli tam aj ľudia s malými deťmi. *Možno o nich hovoriť ako o teroristoch?* pýtala sa RFE. Tí, čo sa chceli vrátiť, tí sa vrátili a nik im v návrate nebránil. Tí, čo chceli ostať, ostali. Za dôvod úteku uvádzali špehovanie a neslobodu, t.j. odmietali ďalej žiť ako otroci. Rušňovodič Konvalinka zopakoval cez RFE „balónový“ odkaz: *Drahí krajanovia, prosím vás veľmi, neverte, že s našim útekem mali čokoľvek spoločné americkí agenti. To je len ďalšie z radu klamstiev, ktoré komunisti rozširujú.*⁴⁰ Verejné vyhlásenie Konvalinku malo tiež podtón, aby ukázal, že nik okrem úzkej skupiny za únosom vlaku nie je, aby neboli doma perzekvovaní ich rodinní príslušníci či priatelia. To však ŠtB neovplyvnilo.

39 *Rudé právo*, roč. 31, č. 220, 18. septembra 1951, *Gangsteři*.

40 *ABS*, f. MV-H, sign. H-269, *Pravda o vlaku slobody*. Text i fotky s utečencami predstavovali obsah spomenutých letákov, rozširovaných pomocou balónikov.

Zo západnej tlače, ktorá vysoko cenila odvahu aktérov „vlakú slobody“, priniesol ako prvý správu americký *Life* 24. septembra 1951. Neskôr, 3. decembra 1951, publikoval i fotografiu Truxu a Konvalinku s rodinou, ako prišli na návštevu fabriky Lionel Electric Train Corp., ktorá vyrábala hračkárske vlakové súpravy. O „kanadskej“ skupine utečencov z vlaku (Trobl, Švec, Ruml a spol.) informoval 26. októbra 1951 torontský *Globe and Mail*. A únos vlaku neobišli ani známe časopisy *American Magazine* (február 1952) a *Readers Digest* (máj 1952).

Mašineria vyšetrovania ŠtB o pozadí „vlakú slobody“, či „teroristického únosu vlaku“ trvala od jesene 1951 až do začiatku roku 1954. Krajský súd v Karlových Varoch ako aj ďalšie súdy pod taktovkou ŠtB postupne vynášali obvinenia a rozsudky. Za hlavných páchatelov boli označení agenti cudzích spravodajských služieb Karel Truxa, Jaroslav Švec, Jaroslav Konvalinka a František Šilhart st., ktorí vykonávali rozsiahlu špionážnu činnosť pre západných imperialistov na celom československom území. V neprítomnosti boli odsúdení na doživotie. V celej akcii „Selb“ ŠtB rozpracovali 171 osôb, z nich 70 bolo súdmi odsúdených. Dvaja na trest smrti zmenenom na doživotie, ďalší traja na doživotie a zvyšní na viac ako 570 rokov. Ako dôvody sa uvádzali velezrada, vyzvedačstvo, špionáž v prospech USA, napomáhanie ilegálnych prechodov či neoznámenie trestných činov a úklady proti republike.

Ako konkrétne teda zhmotnila ŠtB výsledky svojej „práce“ v akcii „Selb“ u spomínaných 70 odsúdených?

František Šilhart st. dostal za velezradu a vyzvedačstvo trest smrti už 13. novembra 1951, ktorý mu bol v roku 1953 zmenený na doživotie. Josef Radvanovský bol 17. februára 1952 za velezradu odsúdený na 25 rokov. Za velezradu bol ďalej 9. februára 1953 odsúdený Jan Follprecht, keď dostal 20 rokov. Rudolfa Průchu odsúdili 9. januára 1953 za velezradu a vyzvedačstvo na doživotný trest odňatia slobody. V ten istý deň dostal Jiří Dědič za velezradu 16 rokov. A v rovnaký deň boli odsúdení: Václav

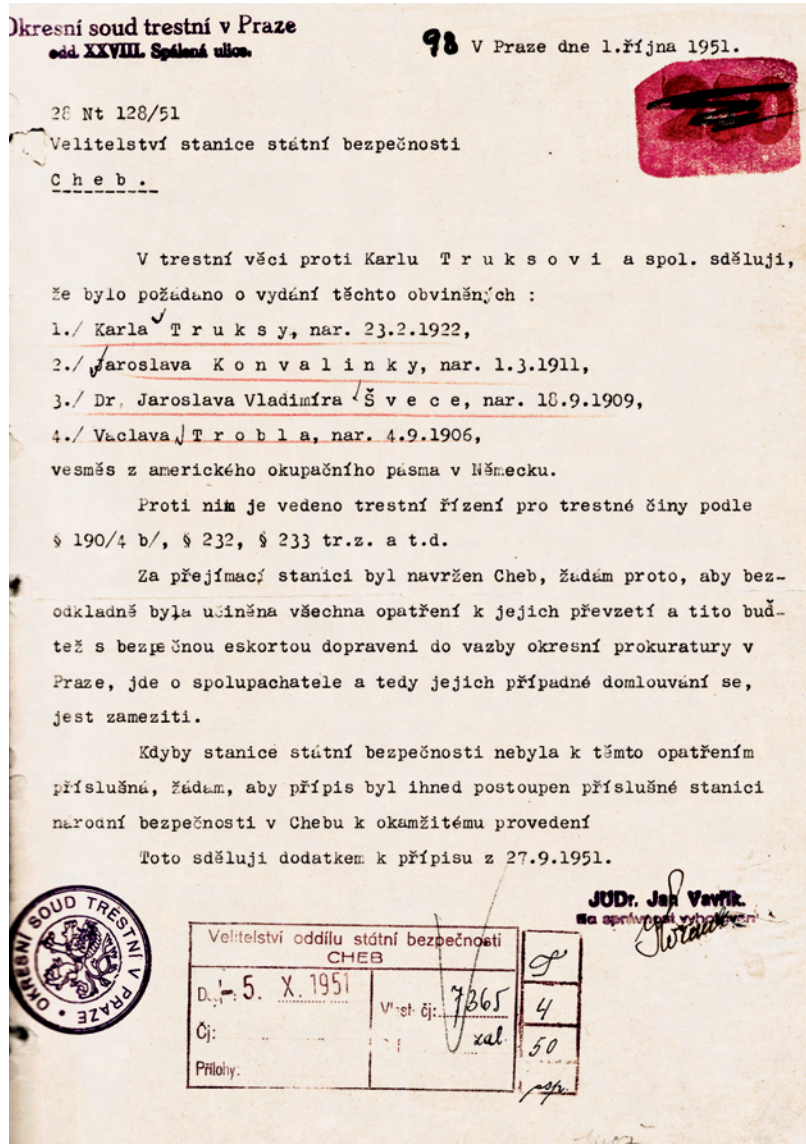
Růžička za velezradu na 24 rokov, Josef Sršeň za velezradu na 22 rokov, Jiřina Zelená za velezradu na 5 rokov, Jaroslav Mazanec za špionáž na 15 rokov, Jiří Novák za velezradu na 18 rokov, Josef Čutka za velezradu na 20 rokov. Alois Vařejka bol 20. februára 1953 odsúdený na 18 rokov tiež za velezradu. Za velezradu a vyzvedačstvo dostal trest smrti s neskoršou zmenou na doživotie Miloš Kašťák. Oldřicha Drahokoupila odsúdil Štátny súd za velezradu 27. októbra 1953 na 22 rokov, Vratislava Šteifa na 25 rokov, Antonína Láchu na 18 rokov, Jiřího Němečka na 18 mesiacov a Jaroslava Němca na 16 rokov, všetkých za velezradu a v rovnaký deň ako Oldřicha Drahokoupila. JUDr. Stanislav Papež bol za podávanie špionážnych správ a za vyzvedačstvo odsúdený 11. augusta 1953 na 17 rokov odňatia slobody a JUDr. Jan Čutka v ten istý deň za špionáž na 11 rokov. František Šilhart ml. bol zatknutý pri výkone vojenskej služby a 9. januára 1953 ho odsúdil Štátny súd za špionáž a velezradu na doživotie.

Na 5 rokov odsúdil Štátny súd v Karlových Varoch 10. apríla 1953 za vyzvedačstvo Mariu Šteifovú. Václav Tichý bol odsúdený medzi poslednými, 1. apríla 1954, za napomáhanie ilegálnych prechodov do zahraničia na 7 rokov. Ladislav Krátky, ktorý napomáhal ilegálnym prechodom, bol 10. apríla 1953 odsúdený na 7 rokov, Josef Sedlák 20. februára 1953 za neoznámenie trestných činov na 18 mesiacov, Květa Vlachová 25. júla 1953 na 14 mesiacov ako milénka Vladimíra Šilharta. Jaroslava Sršňová dostala v ten istý deň až 10 rokov. Za velezradu a vyzvedačstvo bol odsúdený na 16 rokov 10. júla 1953 Ladislav Bezpalec. Antonín Smolík bol zatknutý až 13. marca 1952 a Krajský súd v Karlových Varoch ho odsúdil 21. decembra 1953. Miroslava Jakuba zatkli o deň neskôr ako Smolíka a za velezradu ho odsúdil Vyšší vojenský súd v Prahe na 18 rokov odňatia slobody. Vladimír Pešek bol odsúdený Krajským súdom v Karlových Varoch za vyzvedačstvo 18. februára 1953. Zdeněk Petříček 10. apríla 1953 rovnakým súdom na 18 mesiacov za neoznámenie trestných činov. Ďalší boli odsú-

dení za vyzvedačstvo a to 30. septembra 1953 Josef Chudimský na 12 rokov a 10. apríla 1953 Karel Soukup na 15 rokov. Karel Chudimský dostal tiež 30. septembra 1953 celých 6 rokov za neoznámenie trestných činov. Rovnaký dôvod trestu určil súd 21. apríla 1953 Helene Spěšnej na 18 mesiacov. Za vyzvedačstvo, resp. špionáž v prospech USA, boli odsúdení Jan Kubeček a Josef Divíšek 14. januára 1954 na 6 rokov a Jaroslav Čulda 30. septembra 1953 na 7 rokov. František Kolář z Prahy bol odsúdený Krajským súdom v Prahe za špionáž v prospech USA na 3 roky väzenia. Špionáž v prospech imperialistickej veľmoci bola dôvodom i na odsúdenie Květoslava Krausa a to Krajským súdom v Karlových Varoch. Dňa 14. januára 1954 odsúdil Krajský súd v Karlových Varoch za velezradu na 5 rokov Václava Břečku. Po dvoch mesiacoch, 14. marca 1954, súdil a odsúdil za špionáž v prospech USA Jaroslava Hájka Najvyšší súd v Prahe. Dňa 22. apríla 1954 odsúdil tento súd aj Oldřicha Horského za velezradu na 6 rokov. Pri odsúdení Josefa Dillingera na 2 roky označil Krajský súd v Karlových Varoch ako dôvod neoznámenie trestnej činnosti. Anna Artlová z Prahy dostala 3. októbra 1953 za velezradu 1 rok väzenia. Velezradu a odsúdenie tiež na 1 rok vymeral Krajský súd v Karlových Varoch aj Josefovi Maturovi, avšak neskôr ako Artlovej, 17. februára 1953.

Bohumil Moser z Prahy bol Krajským súdom v Karlových Varoch v deň Maturovho odsúdenia poslaný za mreže na 6 rokov. Dôvodom bola špionáž v prospech USA. Dňa 10. apríla 1953 ten istý súd odsúdil Vladimíra Průchu za neoznámenie trestných činov na 5 rokov väzenia. Marie Růžičková, svokra K. Truxu, bola súdená Najvyšším súdom v Prahe a za neoznámenie trestných činov dostala 4 roky. Jej odsúdenie, spolu s Oldřichom Horským 22. apríla 1954, bolo časovo posledným „výsledkom“ akcie „Selb“. Tak to bolo okrem nich dvoch aj s Radoslavom Sokolom, toho však najvyšší súd v Prahe odsúdil na 2,5 roka za velezradu, a Františkom Boučkom, ktorý dostal z rovnakého dôvodu 14 rokov.

Čiastkové hlásenie ŠtB Cheb o vývoji vo vyšetrovaní

Zdroj: ABS

du. Rovnaký trest vymeral Štátny súd v Prahe 3. decembra 1952 Jiřine Štěpničkovéj a to za trestný čin velezrady tým, že sa pokúsila o ilegálny útek do zahraničia a spolčila sa s inými páchatelmi pokusu zničiť alebo rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie republiky. Na doživotie bol odsúdený aj Pavel Kašťák, otec Miloša Kašťáka, za to, že bol so synom v kontakte, a za to, že odovzdával V. Šilhartovi špiónážne správy pre západné rozvedky. Marta Petříčková bola odsúdená za neoznámenie trestnej činnosti svojho manžela, Ladislav Rychta zasa za to, že odovzdával špiónážne správy. Podobne ako spomenutý Žufníček, bol viac ako dva roky pred „vlakom slobody“ odsúdený Štátnym súdom v Prahe aj Karel Tomášek a to už 7. augusta 1949 na 2,5 roka pre zločin prípravy úkladov proti republike. ŠtB v akcii „Selb“ zomlela aj bývalého komunistického pohlavára Hermana Tausika⁴¹. Vedel o trestnej činnosti Šilharta i Dědiča a mal spojenie na agentov CIC. Zomrel 10. februára 1961.

Protištátnu špiónážnu činnosť vykonával podľa vyšetrovania ŠtB aj Bohumil Ryba a to tým, že bol v spojení s britským veľvyslanectvom v Prahe. Do podobnej špiónážnej činnosti boli zapojení aj Ivo Výborný a Ladislav Benda, ktorý spolupracoval s agentom Kašťákom. Ďalšou zaujímavou osobou bol Josef Had, podľa ŠtB agent CIC, zatknutý v Československu v roku 1951. V tom istom roku utiekol z vyšetrovacej väzby do NSR. Za velezradu odsúdili aj Rudolfa Růžičku, a to 14. januára 1954 na 5 rokov väzenia. Velezrada a vyzvedačstvo boli dôvodom na zatknutie aj Oldřicha Formánka. Posledne uvedeným zo 70 odsúdených bol Jindřich Žatečka. Dňa 28. februára 1953 ho odsúdil Krajský súd v Prahe za špiónážnu činnosť pre F. Šilharta a za spoluorganizovanie ilegálnych prechodov cez „zelenú“ hranicu. Zaujímavé u neho je i to, že v roku 1958 bol znovu odsúdený na odňatie slobody na 2,5 roka pre trestný čin rozvracania republiky.⁴²

Štátny súd v Prahe odsúdil aj matku Karla Truxu Eleonoru Truxovú. Dňa 6. apríla 1952 ju odsúdili za napomáhanie ilegálnych prechodov na 3 roky odňatia slobody. Velezradu ako dôvod určil Krajský súd v Karlových Varoch 10. apríla 1953 pri odsúdení JUDr. Aloisa Doležala na 6 rokov. Špecifické postavenie medzi odsúdenými

mali Milena Koliášová a Václav Žufníček. Koliášová preto, lebo ju odsúdil už 22. apríla 1952 Štátny súd v Prahe na 22 rokov odňatia slobody za to, že sa zaoberala pašovaním zbraní americkej rozvedke. A Žufníčkov prípad bol špecifický v tom, že ho odsúdili už 10. septembra 1949, dva roky pred únosom vlaku na 15 rokov za velezra-

41 Herman Tausik (Taussig), popredný československý komunistický politik medzivojnového obdobia, v rokoch 1925–1929 poslanec KSČ v Národnom zhromaždení.

42 Tamže, skupinový zväzok „Selb, dokument spracovaný Krajskou správou ministerstva vnútra, oddelenie Plzeň, dňa 5. novembra 1963.

Železničná stanica v Aši, dnešný vzhľad

Foto: repro Z deníku Vlaku Svobody

Z predloženého zoznamu odsúdených vyplývalo niekoľko zaujímavých faktov. V prvom rade to bol rozsah, resp. široký záber akcie „Selb“, keď taká veľká odbojová skupina skutočných spolupracovníkov nemohla v komunistickom štáte efektívne fungovať. Navyše ak pracovali aj v hlbokom utajení. Nebolo to možné okrem uvedeného aj z toho dôvodu, lebo v tom čase bola ŠtB infiltrovaná v celej spoločnosti. Ďalej zoznam vypovedá o tom, že medzi odsúdenými bolo až 11 žien a 7 príslušníkov ZNB. Ďalšou charakteristickou črtou akcie „Selb“ i samotného politického procesu, odohrávajúceho sa viac ako dva roky, či už pred Štátnym alebo Najvyšším súdom, alebo aj krajskými súdmi, bolo to, že pri 70 odsúdených a 101 rozpracovaných nepria-

teloch režimu sa nachádzal len jeden prominentný komunistický politik, navyše v tom čase už dávno odstavený na vedľajšiu koľaj – Herman Tausik. Za ďalšiu prominentnú politickú obeť akcie „Selb“ možno označiť Ladislava Kopřivu, ministra národnej bezpečnosti od vzniku úradu v máji 1950 až do januára 1952, keď ho vystriedal Karol Bacílek. Nosným na odvolanie ministra Kopřivu bolo to, že nedokázal ani za pomoci sovietskych poradcov na ministerstve „odhaliť“ tzv. československého Rajka. Paradoxne, Stalin odporučil Klementovi Gottwaldovi odvolanie Kopřivu za to, že nedokázal zabrániť únosu vlaku.⁴³ Udalosť okolo únosu vlaku tak poslúžila v uvedenom konkrétnom príklade v prvom rade ako zámienka.

SLAVOMÍR MICHÁLEK (1961)

Historik, ředitel Historického ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě, člen Vědecké rady ÚSTR. Zabývá se americkou zahraniční politikou, resp. československo-americkými vztahy v druhé polovině dvacátého století, historií vzniku OSN, osobnostmi z řad Slováků působících ve službách československé diplomacie a druhým a třetím slovenským a československým demokratickým exilem v Americe. Je autorem několika monografií a desítek studií k dané problematice. Absolvoval vědecko-výzkumné pobyty ve Velké Británii, USA a Kanadě.

Problémom pre ŠtB bolo aj to, že z takéhoto procesu nevyťažila takú mediálnu podporu a hystériu v obyvateľstve, ako u politických megaprocesov s komunistickými špičkami.

Po únose vlaku došlo k zvýšeniu stráženia hraníc štátu, čím sa stal podobný „kúsok“ pomocou vlaku takmer nemožný. Navyše aj preto, lebo „strana a vláda“ rozhodla vytrhať koľajnice na viacerých nevyužívaných hraničných prechodoch.

Zo 111 cestujúcich vo vlaku č. 3717 dňa 11. septembra 1951 zostalo 32 v slobodnom svete. Po kratšom i niekoľkomesačnom pobyte v Nemecku sa rozpáchli po Európe, Kanade a USA. Väčšina s pomocou Medzinárodnej utečeneckej organizácie (IRO) a Amerického fondu pre československých utečencov (AFCR – American Fund for Czechoslovak Refugees). Mnohí sa po novembri 1989 domov viackrát vrátili. Ako turisti, vždy na krátku chvíľu, avšak so zmiešanými pocitmi, s nostalgiou, a niektorí snád aj s radosťou.⁴⁴

Po smrti Stalina a Gottwalda došlo k čiastočnému „odmäku“ nielen v rovine bipolárnych vzťahov, ale i vo vnútri samotného komunistického režimu v ČSR. V dôsledku toho boli odsúdení z akcie „Selb“ postupne z väzby prepúšťaní. Prvými boli v roku 1955 Jiřina Zelená a Jiří Dědič a v roku 1960 Ing. Josef Sršeň, potom nasledovali všetci ostatní v rámci veľkej amnestie v máji 1962, okrem Františka Šilharta st. Ten bol prepustený až 13. marca 1963. K uvedenému bližšie pozri JIŘÍK, Václav: *Vlak svobody. Kniha reportáží z moderních dějin*, s. 221–222.

43 BLAŽEK, Lubomír: Sovětsí poradci při MNB a MV. Výtah zo seminára *Činnost sovětských poradců v komunistickém Československu*, pořádaném dne 29. října 2002 v Praze, viz http://www.nkp.cz/seminar/cinnost_poradcu.htm (citováno k 29. 7. 2011). Na súvislosť medzi únosom vlaku a odvolaním ministra Kopřivu v korešpondencii Stalina a Gottwalda upozornil aj Václav Jiřík v spomenutej práci *Vlak svobody. Kniha reportáží z moderních dějin*, na s. 178.

44 Predložená štúdia je čiastkovým výsledkom grantového projektu VEGA *Otvorené hospodárske a finančné otázky medzi Československom a USA v rokoch 1948–1968* (č. 2/0039/11), riešeného v Historickom ústave SAV.